

The copyright of this thesis vests in the author. No quotation from it or information derived from it is to be published without full acknowledgement of the source. The thesis is to be used for private study or non-commercial research purposes only.

Published by the University of Cape Town (UCT) in terms of the non-exclusive license granted to UCT by the author.

THE DANDELION DIARY

MARGUERITE BLACK

DIE PERDEBLOM- KALENDER

University of Cape Town

This work has not previously been submitted in whole or in part for the award of any degree. It is my own work. Each significant contribution to or quotation in this dissertation from the work, or works, of other people has been attributed and has been cited and referenced.

Signed by candidate

Signature

07-09-2002

THIS THESIS IN CREATIVE WRITING VISITS THE LANDSCAPE OF MY POETRY IN AFRIKAANS AND ENGLISH. IT REPRESENTS THE EFFECT OF ILLNESS ON THE SOUL.

DIT WORD OOK 'N ONDERSOEK IN TEORETIESE EN JUNGIAANSE TERME VAN DIE PSIGES VAN VROUEDIGTERS.

MARI-LOUISE VON FRANZ'S *THE FEMININE IN FAIRY TALES* AND CLARISSA PINKOLA ESTÉS'S *WOMEN WHO RUN WITH THE WOLVES* ARE TWO OF THE TEXTS THAT I APPROACHED IN SEARCH OF MY OWN POETIC VOICE.

MARGUERITE BLACK

SUBMITTED IN FULFILMENT OF THE REQUIREMENTS FOR THE DEGREE
OF
MASTER OF THE ARTS
(CREATIVE WRITING)

UNIVERSITY OF CAPE TOWN
2002

SUPERVISOR: **PROF. JOAN HAMBIDGE**

ABSTRACT - OPSOMMING

In essensie is die manuskrip wat volg 'n versameling van my gedigte in Afrikaans en Engels. Verder word die digterlike stemme van Antjie Krog en Ingrid Jonker verken met die oog daarop om my eie poësie te verstaan.

The thesis also focuses on the impact of illness and disability on my own creative processes and is an analysis of the gender constructs projected by my poetry and that of Ingrid Jonker and Antjie Krog. The work of C. G. Jung and secondary interpretations of his theories form the basis of this inquiry. The conflicting points of view around the terms anima and animus are explored, while special emphasis is placed on female archetypal structures, such as those coined by psychoanalyst Toni Wolff. Fairy Tale analyses, especially the dialogue between Clarissa Pinkola Estés and Mari-Louise Von Franz, seek to assist in understanding gender issues that are placed in the foreground by the poetry under discussion. In this regard the role of women in an archetypal context is discussed in conjunction with the feminist theories of, amongst others, Julia Kristeva and Simone De Beauvoir.

The different strains of thought reflected in the manuscript complement and run parallel to one another, all addressing the common theme of gender.

University of Cape Town

CONTENTS / INHOUD

1. JOURNEY OF THE THISTLEDOWN: A preface to my poetry	p 2
2. MY ENGLISH POEMS	p 6
3. MY AFRIKAANSE GEDIGTE	p 37
4. AN ANALYSIS OF MY POETRY BY MEANS OF C.G. JUNG'S THEORY OF THE ANIMUS AND THE ANIMA	p 75
5. STAGES OF ANIMUS DEVELOPMENT	p 80
6. 'N ANALISE VAN DIE DIGKUNS VAN ANTJIE KROG EN INGRID JONKER IN TERME VAN VYF SPROKIES EN DIE ANIMUS EN DIE ANIMA	p 82
7. SAMEVATTING	p 94
8. ADDENDUM	
8.1 Bluebeard	p 96
8.2 Die Slapende Skone / Doringrosie	p 96
8.3 Rooirosie en Sneeuwitjie	p 97
8.4 Die Meisie Sonder Hande	p 98
8.5 Die Vrou Wat 'n Spinnekop Geword Het	p 100
8.6 Afrikaanse Vertalings	p 102
8.7 Gedigte: Antjie Krog	p 104
8.8 Gedigte: Ingrid Jonker	p 112
9. REFERENCES / VERWYSINGS	p 116

1. THE JOURNEY OF THE THISTLEDOWN

I started to dance a while ago, and began to think back, remembering a time when I could move freely like wind breathing through ferns in a forest. Twelve years ago – a morning filled with loud and laughing children.

The activity on a sports field in Grahamstown in the Eastern Cape has been going on since early in the morning. It is the annual sports day of the school, a time of excitement and anticipation. Mothers rush around in the biting cold of the dawn putting up tents and stalls to shelter their children from the uncompromising heat that will surface later. The Eastern Cape has been described as "a region of fierce opposites – meadows and plains, dongas and waterfalls, ferns and aloes." The people of Grahamstown say that there are four seasons in one day.

In an attempt to reconcile these opposites, the children sit on the stands in warm tracksuits with shorts underneath. Among the children I sit, a girl of eight years old and I jump up impulsively like a puppy when the under nines' 100m is announced over the sound system. The gun goes off and I throw my legs forward with exaggeration and gusto. I can feel my body bursting with vitality as the life force of blood rushes through my limbs and organs. Determination and focus allow me to win the race. After the thrill and exhilaration of the moment, the applause subsides and I casually walk off towards the hotdog stand. The last thing that enters my mind at that moment is that in the near future I might not have the freedom to amble nonchalantly towards a hotdog stand, absent-mindedly glancing towards the sky and constructing patterns in the clouds. I do not foresee in which way I will soon have to use my determination and focus. And it would not be for furthering my athletic abilities. It would be for something of a devastatingly different kind – a fierce opposite where every step in itself would be a race and when it would be dangerous to be absent-minded for even one second.

But it was 1984, languid days of roaming around in our garden that was like a jungle to me, and discovering a small green worm dragging itself along in the dust or a light blue snake egg, strange and brittle. I would run freely and my legs would carry me even up the steep Jerusalem thorn tree in front of the house to scrutinise a leaf, or down a flight of steps in an absent-minded flurry. When I was a child the mountain could always come to me, I could sing with the cicadas and fly up high with the swallows.

At the age of twelve I had to leave the succulents and centipedes of the veld when we moved to Stellenbosch where vineyards stretched out towards the horizon with shades of orange and red on mellow days in the autumn, and where there were blue Boland mountains – hazy and majestic – and squirrels and acorns. But this stereotyped beauty made no impression on me. My heart yearned for the modest landscape of the Eastern Cape: donkey carts in dust, ghoena figs and the shrill cry of hadidas at dusk. The power of the Eastern Cape lies in the humble character of things. The most powerful images come in a small form: labourers standing amongst dongas in a dirt road in the township, laughing cheerfully; a child playing in the mingling light of a monkey's wedding.

In Stellenbosch I played in the parks on swings and jungle gyms that felt rigidly confining; the surrounding mountains suffocated me. But now I know why I had this distinct feeling: it was symbolic of a new physical reality that was confronting me – I had the first feelings of a rare and debilitating illness that was slowly closing in on me. I began to notice the first signs of sporadically losing my balance and momentarily losing touch with my body. I was overwhelmed and terrified when these strange things happened to me. Parallel to my experience was my brother's – he had similar symptoms of the same condition.

I could not tell anybody, because I did not think that anyone would understand – I did not even understand the peculiar symptoms myself. As the loss of balance and the incoordination became more frequent, my family and friends came to know about it and my confusion and terror mounted. Together with my mother, we searched the country for doctors who could help me. At this stage, as a teenager in full swing, I became self-conscious and preoccupied with my body as all teens do. I wanted to blend in with the rest and hated this difference. Like all teenagers I imagined that there was an “invisible audience” that was watching my every move. My feelings of difference and unease were intensified and I became shy and withdrawn. We were still searching for doctors. However, all of them found the disorder very odd, and misdiagnosed my condition; and I felt like an extra-terrestrial with a huge and very real invisible audience.

At last we found a neurologist who came up with the right diagnosis. This man’s cold and sterile rooms reflected the way that he dealt with his patients. He informed me in an impersonal way that I suffered from a rare neurological disorder called Friedreich’s ataxia that affects the muscular and nervous system. It is a degenerative disease and a person who has it has an average life expectancy of 35. It felt as if an angel of death had given me a message, stark and grim in its finality. I told him that it wasn’t possible to leave it there. How could he, with twelve years of study behind his name, tell me this. I said: “No, I’ll cure myself with vitamins, exercise and a healthy diet.” He interrupted me abruptly and said flat-out: “There is nothing you can do. All your attempts will be futile. It will be a waste of your time.” I felt alone in this world – immensely alone. The tables were going to turn on me even more as the illness progressed, leaving me out in the cold. I became timid and overwhelmed by the magnitude of things. I felt spiritually paralyzed by these vertiginous events in my life.

The next few years I spent in a somnambulant and hallucinatory state. I felt confused and disorientated, because it was as if I had to rewrite my whole personal alphabet and start my life from scratch. Things went on around me and I felt detached from life. I went to Stellenbosch University in my first year and recall falling down a flight of steps and lying in a pool of blood at the bottom. I built walls around myself to shelter myself from my physical reality and people’s incomprehending stares and insensitive remarks. In this way I could live in my past, a time when I could use all my body’s strength. I financed all my energy into the past instead of focusing on the present. I see these six years, from the time of diagnosis to the end of my first year at university, as a transitional period or a time of hibernation and meditation. Little was I to know that my struggle had only just begun.

On the 25th of May 1998, I was walking across the street with a friend when I was run over by a car. I felt a stabbing pain in my left leg and the last thing that I remembered was the brand name of the tyre that passed above my head – FIRESTONE. I lost consciousness and woke up to find a whole group of people around me, sheltering me from the passing traffic. But I scarcely noticed the chaos and panic around me, because I was in a dreamlike state. Everything around me was sublime and surreal. I felt tranquil and peaceful. For lack of knowing a better description for this feeling, I will say that it felt as if angels were sending a clear and distinct message to me that I would be okay. Now, if I were to have been reminded of this two days later in hospital, I would have laughed in disbelief, for I was in severe pain for the next year, in a wheelchair for three months and on crutches for a year. But on the scene of the accident I felt somehow distanced from my body and understood for a second or two that we are much more than physical bodies that experience the outside world with five senses, that our bodies are merely manifestations of inner processes. Instinctively I knew that my journey of a thousand steps was only in its beginning stages. I felt as if I was stumbling upon an immense search. Every journey begins with a single step.

I was in such pain and post-traumatic depression, it felt as if I was disappearing into quicksand. Every time I tried to walk with crutches, I lost my balance and the pain in my leg would feel as if knives were stabbing into it.

I think the healing process began when I realised that my mind was filled with many negative emotions and harming sentiments about myself. It was as if my being was entangled in the undergrowth of a forest, which was almost more damaging than my physical state. I needed to breathe and I felt that I could perhaps take my first gulp of fresh air by channeling the negativity in a creative way.

After a month, it felt as if I were emerging from an eggshell. I imagined myself into the past, because I tried (and still have to try continually) to connect the dots between the dark, lonely and enigmatic labyrinth of this world and the world long gone. From then on I got up at the break of dawn, trying to suspend disbelief. At this time the freedom of childhood came to me. A time when I shrieked high up in the branches of a weeping willow. I would dream of an unbound body, wake up on the apex of exhilaration and ecstasy, and remain so for a long time. I would drift off to places far away, over the parameters of real life and reach a celestial world behind the eye where one is suspended in air, in a state of tranquility. I promised to be gentle and kind to myself in mobilising memories of childhood.

Visits to numerous physicians, energy/natural healers, physiotherapists and prayer-sessions followed. At one time one of them realigned imbalances in my body, at another ten people stood around me, transmitting energy and warmth through their hands to my body. I remember this time as an initiation process or a rite of passage, and afterwards I felt as if I had been given a passport which said: "Live your life as it was given to you". After this message came through to me, I was propelled into my life again. I felt that if I had the courage to love myself and share it with others, I would have the courage for many other things. I had to remember my authentic self, but not distance myself from others.

Initially I felt fenced in by the way my life was unfolding, but when I realized the transience of my body, I could nestle myself into an enclave that was my own with the knowledge that there was endless space beyond the body in which to live. Limitations had set me free.

When I began to think that even a tiny movement can be like the journey of a thistle-down, I chose to dance to the cries of the light and rhymes of the shadows. I thought to myself: *a fragile thing is beautiful, because it is vulnerable, fleeting and ephemeral. It is precious because it can disappear, break or change at any time. A rose carrying droplets of early-morning dew. A soap bubble on the brink of being and non-being...wondering, waiting, anticipating... a fledgling trying to let go. The spiderweb-sheath that separates life from death.*

I do not see my illness as a battle or struggle, but rather as a mentor or guide that straightens out the ruffles in the fabric of my being every moment of every day – it is a naked honesty to share with the rest of the world: lights, action, camera – no time for stage fright!

Although it is my instinct to resist the illness, because I'm worried that it might have a fragmenting effect on all aspects of my life, I should rather follow its seemingly illogical path and reside in the knowledge that one day I will be whole again: possibly there is a form of rational reasoning that directs a greater scheme of things. In the meantime I sometimes wonder whether the illness is an expression of a more complex truth from a deeper dimension. Illness and health, the two contrasting poles, are interactive, complementary and reciprocal and both comprise wholeness.

"I do not wish for death.
 Death comes to all of us,
 no matter what.
 I will fight for life
 and savour it.
 For life is a miracle." (*House of the Spirits*, Isabel Allende)

Often I am entangled in a frantic search for meaning. At other times I meander and often think that I multiply the truth, create a complicated tapestry of cluttered fabrications and might become a tormented spirit in the process, weighed down by manacles of illusions. In a world saturated with half-truths and thoughtlessness, the simple truth might be playing hide-and-seek with me and eluding me teasingly. Maybe there is nothing to unveil: no profound answers. To me the truth is humble and barefooted like a child who lies in straw in a basket or is small like a mustard seed.

A child in a basket
 a child in straw
 the barefooted child
 on the street corner
 whose bewildered eyes
 own the world
 because they own
 her mind
 because they own
 her heart
 when they look
 they see

This volume of poetry is dedicated to survivors in all their forms, and to the splendour of simplicity.

I climbed a sycamore tree
 so I could nest
 in the branches
 of abundant life
 and see the
 bluebird

2. MY ENGLISH POEMS

THE SECOND BIRTH

Ironically, her individuation came when the father gave up on her.
 For a long time she was in transit.
 Had written all over her:
 "Fragile – don't touch."

When it seemed that she had lost her footing
 and would be maimed for life
 she regained her balance
 and her hard-earned rite of passage
 came after a barren time of
 wrath.

Now she could clearly see her gifts and foibles
 and reap Demeter's fruitful harvest at
 the second birth.

CONFLICTING POINTS OF VIEW

You had already varnished your ideas
 about the way that we create our fears.

I wanted to argue that we would not harm our own being,
 instead we boost our inner calm and far-seeing.

But you insisted that you were right
 when you told me about the illusions which torment us
 and blind our sight.

(The freedom that comes with the grief of disillusionment.)

FAILED CONVERSION

I could sense the priest's antagonism
about my deep agnosticism.
He wanted to apply the antidote,
cover me with his potent, prescription-coat.
It was easier said than done
My belief was my stars, moon and sun.

CAT AND MOUSE

The flexibility of his gender
made the girl go mad.
She could not pin it down,
or put it on display.
It was not neatly packaged,
but manoeuvrable beyond prescription.
It was almost uncanny – the way he dodged it.

NATURE V NURTURE

They had empathy with her, because she was a tragic hero.
Life's thermometer dropped from
warm to zero.

They begged her to accept her fate,
not wish for one she could not create.

"Futile," they said,
"it's like writing with writer's block
or turning the key in the wrong lock."

ALTER EGO

She was an angel with a hitch,
 she drank tequila and played black bitch.
 Daytime she dreamed and believed in l'art pour l'art,
 and she was keen on Sartre.
 At noon she clapped her holy wings,
 played pool and did all sorts of unkosher things.
 When the clock struck twelve,
 out came the other self.
 And they lived happily ever after,
 the semi-sweet smile and the wicked laughter.

CONCEPTION

The orchard grew in perpetual day.
 Amongst the trees with withered leaves,
 there was a tree of life.
 It brought manna to the desert
 it impregnated the maiden
 with knowing.

Www. Looking for her.co.za

Excuse me while I kiss the sky – red chili peppers in the blistering sun
 And he thought about the holy life of the black-and-white nun.
 He sadly laughed about the contradiction of innerchild@hotmail.com
 And knew about the betrayal of hypertext and CD Rom.
 Soon she would carry her fragmented self on a tray,
 Over which the nun would frantically start to pray.

As the fin de siècle drew near
 Within him grew a malignant fear.
 And he was petrified that she'd been fixated, had stagnated,
 that her embryonic growth would be belated.
 That she would curl up in the fetal position
 and decide to scoff at his petty petition.
 That it would become her fetish religion,
 a slowly developing cyber-pidgin.

PLANTATION

I was chiseled into a wood sculpture
and my senses were put to rest.
There was an uncanny silence from me
like in the heart of a pine forest
where I was pining over the harsh restraints
which my peculiar vantage point presented.

I was examining your idea,
so I could carefully argue my case.
But I could not hear, feel,
sense, smell or transmit
and I longed for the whiskers
of a wild wolf to tickle me
and resurrect me
from my premature death.

Then I could savour
my uninhibited sprouting saplings
so they could photosynthesize
and grow strong.

COMPLEX

The man knew sweet blow all
about the babushkas of her soul.
He never suspected that the pieces
were in fact integrated,
in chronological order.

So she made him peel away
at the layers of the onion
that was she.

Until he reached the core:
the wild woman.

STAPLE FOOD

My appetite was insatiable
 for any joke
 which could be consumed
 with huge gulps
 and leave me with
 hiccups.

SEEDY SCRIPT

Because the narrator spoke
 in parables and riddles
 and never got to the crux of the matter,
 she knew he wanted to sedate her
 with his snaky sentences
 of sweet seduction
 and trade her mundane life
 for one less artless
 and more contrived.

WHEN YOU SPEAK TO ME, MY FRIEND

As the doctor spoke off the cuff
 about his special interest,
 it had a less pretentious ring to it.
 and for the first time he did not
 anaesthetize me
 with prêt-a-porter thoughts.
 His tailor-made fabrications
 spoke of a genre of their own.

And he touched the subtle nuances
 of my attention.

THE HEALER

The healer said that
my souls were very old
and that they were
foxing him

He lured them with celestial prana;
probed them.
But they were stubborn
and hid behind the enigma
that was my body.
Psyche and soma
seemed irreconcilably
dual –
mutually exclusive

He wanted to know
the common denominator
among the souls;
the glue that bound them

I hoped it was something
nice like compassion
or empathy, imagination
or courage

But I anticipated something
idiosyncratic
or odd.

University of Cape Town

BECOMING MUTE

The angel of death
brought the message
written on a scroll

The squeaking voice of my soul
begged to differ and
probed the verdict;

thought it had a captive audience
up there for a minute,
that roles were reversed
(delighted)
could now at last manage own affairs
(high time too)

But felt pacified by
the soothing mercy
of struggle.

University of Cape Town

OVERWHELMING EVIDENCE

She lay battered and bruised
on the cold floor.
The DNA matched
The forensic specialist thought it peculiar
– could only be hers

She was handled routinely:

- white gloves
- clinical
- surgical spirits
- scalpel
- rag doll sewn up
- intestines in place
- tagged

It was a red herring
no suspect.

(Probably died a thousand deaths before this last one.)

Another day in the life of the detective
Strong cup of coffee, please,
no sugar.

SUBURBIA

Remembering you
looking at
the orange flavoured drink
in his hand,
full of preservatives
colourants,
like streetlights,
obliterates the possibility
of thinking of you
in parenthesis
through a contrived
obituary
of short-lived sympathy,
intangible in its starkness,
disquieting in its artifice.

I hold on
to the fervent wish
that you might appear
round a streetcorner
like yesterday
upon
yesterday.

I want you in
palpable form
to dissect
the distinct youness
of you

I want the arithmetic sequence
of my days, my months
to fill the calendar
of my tomorrows
with certitude.

But as time goes by
and I fumble through
the dwindling
memories of you
in the suburbs
of my mind

only an obituary remains.

DANDELION**For Ben**

When you become dissolved
in the ebb and flow of life,
hanging suspended in air
swaying in the breeze
gently breathing
above the arduous alternation
of life's agile give and take,
I have the cheek
to try and penetrate your eyes
which become clouded over
and vast,
untimely,
like a cloudburst
endowing you with thoughts
which fall apart
like the wings of moths,
thistledown in the hands
of a child

Intricately caught
in your eyes,
transfixed by their precision,
I balance
precariously
on the edge of a cliff
between this world
and another,
loosening my eyes,
moulding yours,
softly,
my love.

University of Cape Town

SILENT ECHO**For Benjamin**

You are tied
to the sky
by the whispers
of silent patterns.

In the green sea
of phosphorescence,
your being is buoyant,
forever growing,
transmuting.

You rekindle
the burnt-out remnants
of my being,
vestiges of possibility,
kindred spirit,
Your silence
Awakens me
so that your pain resonates
in my core
and your joy pulsates
through the gushing blood
in my veins.

We decipher silences together,
cherish them,
our stillnesses,
my love,
they echo in me.

University of Cape Town

LOSS

I cry into myself
into the body.
Grief penetrates
muscle and sinew.
I'm numb,
immobilised
The spaces between
my joints
close in.
The cartilage
is hardened
by grief.

University of Cape Town

MY WORLD

It dawned on me
that in my world,
as the dusk comes,
my will musters up
the strength
that my body can't find.

I shudder to think of
this absence of rationale
in my world.
Providence,
luck of the draw,
whatever,
I'm baffled,
mesmerized
by the demise
of my world,
the inexplicable
decline of strength
in my world,
in this world of mine.

University of Cape Town

BON APPETIT

I try to decipher
The intricacies
of you.
Your anger obscures
the vision
of your essence.

So I try to dilute
anger with love,
to find a recipe
that would make you
not too sour,
not too bland,
but nicely
digestible.

Bon appetit
to those who would
enjoy the feast
of the meal
I made
of you.

University of Cape Town

THE INITIATE

Why is it difficult to write
about the intermediate stage?
It's so much easier
to verbalize the beginning,
to paraphrase the end.

But the in-between
is the substance,
the bulk
which keeps the initiate hostage.

Just to capture a moment
in that space of seemingly endemic pain,
crammed between initial conflict
and hard-earned resolution:

e.g. Going down the stairs on that arduous journey,
on a treacherous descent from point A to point B.

(The see-saw of body and soul;
the gingerly, oblique motion forward;
the reeling back of the body after every step;
yet the incorrigible will,
the driving force without mercy,
allowing no negotiation).

Re-living a place without hope
can immeasurably disturb new-found peace.

University of Cape Town

THE TEACUP

As I carry the cup
meticulously
across the room
I realize
quickly
that it encompasses
all that ever mattered to me
It is all-consuming,
titanic,
grotesque.
All else is disproportionate
in the shadow of
its monumental dimensions.

I have to distinguish myself
as the god who has to contain
the sea of ceylon tea in a cup,
the crucible nestled in a saucer.

But, tidal breakers crash over the
fine porcelain edges.

With my next cup of tea,
the journey continues

University of Cape Town

THE SEA SHELL

Andile cannot hear,
but he dances with the other dancers
who hear the babble of voices
bouncing from wall to wall.
When they speak,
their mouths snap simultaneously
like pirouettes.

Andile cannot hear,
but he listens to the languid movements of a girl.
He floats around the room in resonance,
in the room that echoes with sounds of tunes and small talk
which are not transformed into signs.

Andile cannot hear the music,
but listens to the rhythms tugging at his heart
which aches when he still feels the hard sea shell against his ear.

And he hears the raw moan of the ocean.

University of Cape Town

SMOTHERING HEAT

11 September 2001

A man ploughs his land,
his land of potatoes
in Kandahar.
In the smothering heat,
his children dance,
drawing patterns in the dust.
His wife presses olives,
olives like furtive eyes

An aeroplane drones in the air.
Suddenly everyone is dead,
becomes part of a statistic
quoted somewhere in the middle
of the New York Times.

University of Cape Town

OPPOSITES

From up high
I see the snail trail
of the Pongola river silvergrey
and soft.

Furter North in Mongusi,
paw-paws gleam along the road,
succulent and sweet,
and outside the small house with a tin roof
("The Intemational Hair Academy")
people with Levi jeans and Nikes line up
like film stars
waiting for their moment from the sun,
the smothering sun like the poison of black mambas,
and in the hospital
in between the people with cholera and AIDS
cockroaches run over the linoleum floor.

University of Cape Town

CONTAMINATED

You are not here and I feel heavy
as I look at the pink and white mist over the sea.
The running and walking people
make me sink into myself
like an unfound shipwreck,
old and worn away.

The running and walking people smother me.
I cannot contain myself,
and like a sewage leak
the contents seeps out
and is dispersed over the beach.

The running and walking people
are now stuck in the sludge;
contaminated
and quietly contained.

University of Cape Town

IDENTIFICATION

I clean out our first house
and my soul reaps the benefits.
I wash away shadows
and clear out dark corners.
I strip away moth-eaten carpets,
uncover coats of old varnish,
vigorously chip away and sand
to isolate the "eye of my soul".
Exposed: an unidentifiable wood.

As I sand, I see
familiar facets
likeable traits.

At last,
there it is
in its unavoidable reality
Oregon pine.
English Oak would have been nice.
Mahogany – very lovely.
But Oregon pine will do,
will definitely do.

University of Cape Town

OLD WOMAN

She stood on the precipice
and her life lay behind her
like a novel of epic proportions.
She incurred the wrath of God
when she asked the world
to be Gondwana again:
One piece of interminable land,
an expanse of ground and rock
like a slow-moving novel,
monotonous.

In contrast,
her life was an erupting volcano,
seething and volatile,
she could not be the all-seeing narrator.

YOUR HEAVY MOMENTS

I look at your taut face
and see that you do not dance any more
in exuberant moments which once
was God to you

You do not see the pattern,
but get lost in the entanglements
of intricate lines and curls,
the form of senseless suffering.
The greater scheme of things disappears
in fragmented nows,
so very frightening,
in their frailty.

UNVEILED MASQUE

She was the anti-hero in their story.
 She wanted to upstage him
 And his illusory life
 With her disregard for
 romance
 small talk
 and the lacquered veneer of society.
 But he was caught off-balance.
 To him it was an error of protocol.
 But her sardonic smile
 put a trademark on their disillusioned life.
 (Pty) Ltd.

ANOREXIA

You stood under
 the vast expanse of sky
 looking wistful,
 poised and alert.
 They asked you
 to swing your arms
 freely,
 openly
 so that you could invite in
 and abundantly receive
 the things of this world.
 But your body stiffened,
 your arms pulled
 inwards.
 Your silhouette,
 syph-like,
 quivered on the sand.
 In the listless air
 birds of prey began to hover.
 You withered
 and disappeared
 into thin air,
 but a sense of you
 lingered
 in the dry air.

SHOOTING STARS

There was no mandate
to love his child.
The man never did.
At the end of his life
people only knew of his charm,
not of the edifice between them.

His widow had furrows
Embedded in her cheeks
And when she laughed
with their child,
shooting stars
appeared around her eyes,
imprints of her ardent love.
The child glanced up at her
with clear blue eyes
and could spot no fear there,
only the softness of love
and the remnants of the sun and the moon
which had weathered her.

University of Cape Town

MOON DANCER**For Malcolm**

Under the star-spangled sky
you sat in your wheelchair
on the porch
and looked startled
by the heavenly bounty.
Your emaciated body
like a denunciation of God.
The moon glanced down at you
as if part of God's perfidy.

But the iridescence
of your eyes
luminous
and brilliant
as if your stoicism
did not know dejection.

The immutable knowing in your eyes
proclaimed loudly
that you absolved yourself
and broke the manacles
of unwarranted guilt.

University of Cape Town

THE GERIATRIC HOOKER

By the wrought-iron lamp post
she was standing
next to the hibiscus bush
in a little garish dress
still flaunting her curves
after all these years.
Her face was old now
simian and wrinkled
cheeks sunken
colour drained.

She thought about
the legacy she had left behind
and plucked a hibiscus
with a crab-like hand
to put between her shriveled breasts.

University of Cape Town

THE FIFTH PRAYER

The man helped me off the bus
 and grabbed the chance
 to fondle my breasts
 like sheep's milk cheese,
 honey-soaked baklava.

On this sparse and rugged island
 his crafty eyes
 like salty black olives
 shifted towards the mosque
 when the wistful cry of the iman
 called him to his fifth prayer
 his last prayer
 after dusk

STALE

We followed the cat
 up the spiral staircase
 to the rooftop
 where Istanbul lay spread out
 terminally ill
 deadly tired
 growth stunted.
 With a beguiling smile
 the cat glanced up
 at Aya Sofya and the Blue Mosque
 sticking out their sacrosanct heads
 above the stale air of fumes and fuels
 in which the torpid people dawdled.
 With languid eyes
 the cat peered down
 at the street children, far below
 scurrying on the nexus
 between life and death.

THE SORREL

The tap of the rain had been turned off
 and like the sorrel flower
 you were not eager for the light,
 but closely bound to the earth
 where you originated.

You died in this prologue
 of a sudden summer
 when your wary face got subsumed
 by the onslaught of the sharp sunlight.

DEMOBILIZED**For Dylan**

In this maximum security prison
 of tamed instincts
 your once malleable body
 has been jolted
 into this chair on wheels:
 your impulses are dulled.
 you quell the pangs of envy
 of the mobility
 you see around you:
 the lifting of a finger
 the animation of a face,
 feelings painted on a canvas

You're swallowed by the ritual
 of your days
 devoured by your thoughts
 of stark lines
 and wait patiently
 for the gravity of sleep
 to carry you away
 to that place of soft contours.

IRREDEEMABLE

With skittish vigor
she launched into the new day
like a beaming hibiscus
opening in the bright light.
The eddies of her fervor
blew over him like a damp wind.
He sank irrefutably
into the roots
of the green wood orchid
that was his subterranean self.

OBJECTION, PLEASE

I was giggling and tongue-tied
with half-baked thoughts
and heard from the doctor
the prognosis.
Straight from the horse's mouth:
nothing but the truth,
so help me God.
Full stop.
Period.
Signature please.
I had the right to remain silent :
so he brushed aside
my niggling concerns
and left me
quiet,
but fermenting.

University of Cape Town

EXPEDITION TO THE BOABAB TREE**For Martine**

When you died
something got dislodged in me
a boabab tree
uprooted
leaving scars in the soil

A loosened seed
faintly weaving
its way over
wetlands
and forests

NAKED

For many years I skirted
the forest of your charm.
But in the end you monopolized me,
stole in through my every pore
dislocating my senses
relocating my life
to yours
freeing me from myself.

In hindsight,
it was illicit what you did
lumberjack of my growth
stifling the seedlings of my impressionable life,
leaving me stripped

ÉMIGRÉ

I gathered the evidence
of our mutual love
and was the exponent of it.
Berries were ripening in early summer,
but after the feast of the blue jay
no traces were left.
I was blind to the sub-text
of a foundering dawn
and found myself the expatriate
of truth,
marooned on driftwood,
dry and brittle.

COMPARISON

I sent the delegates of my heart
Out there
Just enough to mingle with the people
To sustain exterior functioning,
maintain the social contract.

But my words were clothes
Drying in the wind
Pegged to the line
Of my reticence

Your words were the sails of a boat
Propelled onwards
By the hoarse breath of pirates
Sails bulging in the wet sea gull

Bulging words
like rising bread
freshly baked
plump and moist

and you buttered it with your body language.

3. MY AFRIKAANSE GEDIGTE

SONSONDERGANG BY DIE SEE

Die see is die lug se spieël.
Die wolke is branders
op die spieël
en voëls is visse.
Slegs 'n streep pienk
en geel sonsondergang
skei blou van blou.
Waar is die verste planeet
en waar is die
verborge skatte
van die spieël?
In die sonsondergang
by die see

DIE WISSELING

Jy was altyd oop en direk
soos 'n botterblom wat ek kon pluk
en in 'n kruik sit.
Maar skielik was jy
soos 'n pol fluisterende biesies
in die stilte van die nag,
'n Moses-baba wat wieg
in sy mandjie.

SEKELMAAN

Dit was dag
toe ons chappies
op die straathoek
kon koop
en ek saam met Yoliswa
buite die township
sokker kon speel.

Toe volg die tyd
van die skemering
en blondkopkinders
is huis toe geroep
om nuusbuletins
van slagting op slagting
te aanskou.

Nou is dit nag:
'n sekelmaan hang
in die gitswart
aan die suidpunt van Afrika.

University of Cape Town

BANDELOOS

My liefde is jou hawe
vir skepe uit 'n vreemde land.
Jou oë weerkaats die weelde
van wierook en robyn.
Jou hart verraai
die ander pelgrims
wat graag jou skip se stuur
laat draai.

Los my in Bokkeveldse koue,
op 'n windverwaaide strand.
Hou jou waardevolle skatte
vir die ander passasiers.

My liefde is inheems van aard,
jone internasionaal.
Jy los my by die grenspos
van 'n land
waar ek die taal
nie kan verstaan

Gee my winters
sonder kaggelvuur,
'n kind sonder 'n pa,
maar sny
die ou verweerde tou
wat jou skip
aan my anker hou.

University of Cape Town

VIR MY MA

Jou hande op die stuurwiel
het dan verander?
Verander soos geskilde appels
sonder suurlemoen -
oornag.
Ek kyk weer...
Ma is mooi
met jou loekwartpitoë
en vyemelklag
Jou hande is nou baie ouer
- die skil van oorryp kwepers
Hande wat praat
van vrugteslaaie,
van soet en bitter.

Maar op my wang,
sag
soos die smaak van 'n perske
op die eerste dag
van die nuwe seisoen.

University of Cape Town

DIE POTTEBAKKER

My lewe se tyd
stroom oor my
soos 'n sterk suidoos
wat aan my ruk en pluk.
Ek sou wou vasstaan
op die klippers en stof
van my bestaan,
maar slaan op vlug soos swawels
na 'n warmer land
sodat ek my seisoene vorm
soos 'n nes van klei.
Die ruwe klei van donker tye
word geglasuur
deur wandelende herfsdae
en somervye.

Die balans van jonk en oud;
'n blaar vermurf,
'n blaar in al sy fleur,
is in my siel geskryf.

University of Cape Town

BAD SONDER WATER

Sy sit in die bad
en huil totdat sy oud word,
hande en voete,
want sy voel haar liggaam
soos 'n blokkiesraaisel
wat nie uitwerk nie.

Sy sit krom
vooroor gebuk,
wit (soos 'n dice sonder kolle).
Slierte hare is nat van die trane
wat die bad vol maak,
oë leeg laat.
Sy weet
sy word opgelos,
seep opgelos in water.

Sy is die geysers
wat kreun en wil bars.
Sy trek die prop uit
en die dominoes van water
verdwyn
sodat sy alleen sit
in die bad,
sonder water
soos 'n kind wat wegkruip,
maar nie gevind word nie.

Kaal - soos voor die sondeval
en sy kry koud.

WATERDANS

Sy stap verby
'n jellievis,
uitgespoel deur seestrome,
uitgewerpte fetus.

Sy dans die aarselende
marionette-dans
van 'n seemeeu wat sukkel
teen 'n ruk-pluk wind.

En sien
teen die einde van 'n dag
'n kind wat huppel
in die skemer.

University of Cape Town

LOOP

Die skoene van loop
pas my nie

geen grootte nie
geen maak nie
geen genade.

Mamma, ek is bang
die uitspraak pas my nie.

Pas my op
teen die stroming van mense
wat om my maal –
marsjerende massas voetstappe
honend, spottend, tergend.
Ek is verskans op 'n eiland,
alleen
banneling soekend na mense.

Mamma, ek is bang

Almal loop
hul veilige uitgestippelde paaie
maar ek loop op 'n pas,

smal, met kronkels en draaie
en los klippe en aasvoëls
wat in spirale vlieg
al nader aan hul prooi.

STERRE SONDER STASIES

Ek het wakker geword
en bevind myself toe
aan die verkeerde kant
van die spoorlyn.

Daardie aand het ek gedroom
van liefde wat geen kant kies nie
en gehoop daarvoor.

Mense het oorgeloopt
na die ander kant,
maar my bene was net ornamente,
ek het agtergebly
en verdwaal soos 'n nomade
in die kompartemente van my hart.

Die stasiemeester
dirigent van meganiese musiek,
het die lokomotief laat beweeg
na predestinasies
hy het die skril fluitjie
vir jare lank geblaas
op die bepaalde tyd
en so die trein se lot georkestreer.

Eendag het die trein
soos 'n kind se speelgoedtrein
geen spoorlyn geken nie
en sy staccato-rukkings verruil
vir ritte na die sterre
sonder stand of status
waar hy sy eie komposisies kon dans
in die blommende kosmos.

University of Cape Town

VERWARDE LAPPOP

Jy was ongelukkig in 'n ongeluk-'n ongeluk- ongelukkige ongeluksvoël. Sy het nie gestop nie jy het geval sy het nie gestop nie jy het geval ryg hulle dit deur my brein my morfiënverlamde brein. Beskermengele het gekom gegaan mense het gekom gestaar woorde van afgryse bejammering geprewel en wou vergeet toe die son vir hulle opkom in die oggend die bloeddorstige son van sonde soos slange in die sand. Wit bleek gesig van angs afgeëts in hul geheues. Vir ewig loop vreemdes met my in hulle rond die een op wie hulle identiteite afets die anonieme met betekenislose substansie aartappeldrukkers tattoeëer littekens op aanmeaargestikte lappop verwilderd bedremmeld gekoester deur verwarrende narkoses en mooi woorde (sillabes swewende heliumballonne).

Die seer is 'n oopgebarste granaat op 'n slagveld, 'n wond aan my been gekou deur 'n hond wat uitmergelend huil in die aandwind,

steurend menslik.

University of Cape Town

RAMADAN

Sy stap in 'n woestyn
en in die eerste vlae wind
ruk haar lang rok

Die weermag van wind
wat haar weerskante toe laat wieg,
laat haar wees,
verward in die piramides
van pantsers en politiek.

Sy vas op die sand,
suigend aan fopsbeen-dogmas,
op pad na
haar destinasies van duine
in die sypelende wonde
van die weer...

en sy kyk
hoe die ibisse,
heilige voëls,
vlieg tot anderkant die rooisee
om te gaan broei...

Sy wonder
of sy verdwaald waai
soos 'n veer
in die wind vergeet.

Lugspieëlings
lok haar
na landmyne
en laat haar hoop loop in

liefde sonder ledemate,
'n Eid sonder eindmaal.

"GLO SOOS 'N KIND"

"Siembamba mamma se kindjie, siembamba mamma se kindjie"

Mens bepaal jou lot met God
nadenkend oor 'n lewe,
gaan jy sink
of gaan jy soos 'n arend swewe?...

"koljander koljander so deur die bos..."

As mens sewe lewens het
die eerste een 'n pou
Dan sal mens in die laaste een
die klippe van 'n kind moet kou.

"Kap sy kop af gooi hom in die sloot, trap op hom en dan's hy dood."

Sal die uile van die nag
ook van 'n kind se lag kan kry?
Op die wiplank van die lewe
moet elk se fyn balans kan ry.

"Die ander verstik aan 'n druiwetros, die laaste een se kop word afgekap."

VIR JOU

Jy is my komplement
van kleins af so bepaal
Ons het saam klavier gespeel
poedelnakendkaal
Die speelgoedtreinstel
in jou huis
het nes jy
ook my pad gekruis

Dagbreek het ons saam
in 'n dam geswem
soos apies aan mekaar geklou
Saam ontdek
die lug en see
is blou op blou

In die middag
het 'n brief van jou
my weer in die mensdom
laat vertrou

Sonsondergang
al langs 'n rivier se rand
saam gedwaal
hand aan hand

Die maan- en sterlig
van die nag
die liefde kabbel in my hart
klotsend
kuikensag

Dit is die hemel
oopgebars;
waterdruppels
groot
glad
en vars

VIR MALCOLM, JEANNE EN GREG

Suikerbekkie-loekwarte
half-vermink
gevreet deur muisvoëls,
die oerwoud van 'n kind,
mtwana van die veld.
Hier is voëlbegravnisse
en turksvyfeeste gehou,
abakweta-shongololos,
verskrikkers van die vlaktes.

Hier het warm bergwinde
deur somersgras gewaai,
bokke op die heuwel
tussen katdoring gewei.
Hier was geitjies slange,
Datsuns resieskarre,
'n tuin van perdeblomme
die oerwoud van 'n kind...

University of Cape Town

BOSMEMOIRS

Jy is 'n klipspringertjie wat
die aarde se houvas ontglip
en proe-proe aan dieptes
van geheime van die bos.

Jy hou my vas
soos die lugstroom die berghaan
Op my eie sou ek 'n ligblou eier wees
wat broos is en breek op die bosvloer.

Jy sê ek ruik na gebakte koekies
soos jy my voete knie in die water
wat vloei en die starre klippe
wakker wikkkel.

(Dan voeg jy by
-kaneel
-rosyntjies)

en ek bak op 'n klip
in die warm winterson.

GEBAAAR

Jou hande,
die tolk van jou hart,
is soos 'n beker wat water gee
uit die bekken van die stroom.

Jy hou my hart vas
soos die boomholte
die uil

en wink my nader.

Maar, soos die disseldons,
is ek los van hunkering
en glip deur jou vingers
soos sonlig deur 'n spinnerak,
sneeu op glas,
maanlig
vroeg soggens.

....

En in die bos
is 'n skoeklapper wat neerdaal
soos 'n droë herfsblaar
op die skerp mufheid
van die herfsgrond.

MILNERTON

Die wit voëls van die see,
vlieërs in die lug.
Jou swart honde
jaag by die strand af

en verdwyn

soos spoke in die mis.

My bene is verward,
meeue wat vlieg,
ken nie hul plek nie
en ek trap op patrone van olie op sand
en tel op,
twee mosselskulpies
aanmekaar
wat breek tussen my vingers

Jy wikkel my tone
en wil weet
waar op is
waar af
maar met my oë toe
kan net die wind mos weet waar.

Ons kyk na die plat berg met,
bo-op,
die tuin van Eden.

Op 'n sandduin
sit twee mense
wat wonder,
nie weet nie.

SIKLUS

Die spore van erotiese impulse
roer driftig
bruis deur die bloed
van 'n bewende liggaam
en vind vergestaltung
in 'n aapmens
'n demoniese akrobaat
wat spring
bo-oor die kaders
van die man
die vrou
met jou sering spiere
soos 'n Brahmaanse bul.

Met perfekte simmetrie
trek jy die sirkel.

MIRAGE

Daar is iets bekends oor jou
in jou wegstap
iewers tussen hierdie wêreld
en 'n ander
ontglip jy my
kwyn weg
as ek jou nader.

Jy stap in iemand anders
se spore op die sand
jy kul my

Jou sporadiese bewegings
maak van jou
van my
'n skim

Dit lawe my leed,
my lief

University of Cape Town

DIE MONNIK

Al bewys van jou
is prentlose poskaarte
teen my muur.
Ek bou die legkaart
elke dag,
maar steeds bly net
wit kerkies van jou lag oor,
refreine van jou siel.

Ek ruik die vis in Griekeland,
kan selfs die son voel
teen my vel
'n kat lê vet en slaap
op 'n stoep
Waar is jy vanaand?
Straatkafees is leeg.

Ek kan blindelings onthou
van skuil in
jou arms
soos kloosters.
Ek hoor nie meer
jou fluisterstem
wanneer die lug swaar is
van mis nie.

Waar is die reuk
van bier en rook
in jou hare
die voel van jou lippe,
sandduine in die somer,
onder my
braillebeleesde vingers.

Jou oë is olywe
wat stip kyk
soos dié van 'n monnik.
Maar ek verdwyn
in die plaka
van jou giere;
kaleidoskopies
en bont

13 APRIL 1999

Met die dag van haar dood,
het ek skielik vergeet hoe dit was om te loop,
na 'n tyd van vasklou aan onthou
en ek was vir die eerste keer stom

Versmoor deur my mond
in seewier verdraai.
Verbystering soos 'n rooigety,
vergiftig my spraak,
my wond van geen praat.

Dit was stekend,
skerp,
soos seer voete op seesand van ys.

waarop ek eens gehardloop het

tot in water
wat terugtrek
in die dalende gety

ABSTRAK

Jou vingers
Blaaie van 'n boek
Wat mistroostig
In die wind waai

Die reis na buite
Pak jy nooit aan nie
Uitgestelde tog

Die essensie
Van jou siel
Gekristalliseer
In jou hande
Stil en kalm

Wat soms 'n toring
Van papier bou
Waarop jy staan
En jousef regverdig
Op 'n manier.

Jy staan op 'n struktuur
Van abstraksie
Wat uittoring bo
voms
kleure
Jy transendeer
Strak lyne
Vorm 'n collage

Jy
Word bedek deur
Die handskoene
Van jou swart pupille
Ongekend
'n skemering
Waar dag en nag
Vermeng word
Soos olie en water
Koppig
Tydelik
Onnatuurlik
Obskuur

AANHOU BEWEEG

Die kind wat jy was
figureer nog voor my
soos 'n advertensie wat homself
oor en oor afspeel.

Maar jy maak nie
meer reklame vir iets
wat jy nie is nie.

Hulle sê daar is iets
brutaals eerlik in jou
afgemete treë,
'n serebrale legende
opsigself,

wat die spronge
van jou as kind
meedoënloos vertrap,

ritme gee aan my rym,
vlug aan my verse.

University of Cape Town

MOGOTSO

Miskien soek hulle na 'n nuwe struggle
noudat Apartheid verby is.
Daik is hulle PC
met Employment Equity Acts,
Labour Laws
en Menseregte Dreigemente.

Maar anderkant die wette en petisies,
sit Mogotso in haar rolstoel.
Partykeer sit sy haar bene aan,
met die hol klank van plastiek.

Haar oë soek weerklank in dié van ander,
maar verdwaal.
Op die markplein draai haar wiele
en glinster in die son,
maar sy raak verstrengel in die bene van ander,
soos swart en glibberige bamboes.

University of Cape Town

HOEKOM IS JY DRONK?

Vir Roxanna

Hoekom is jy dronk?
Wil hy weet
Hy, wat nie weet
Van die toksiese effekte
Van 'n geen nie

X25

Kom ons drink
'n heildronk
op X25
"Lank sal sy lewe
in haar gloria"

Die eerbare X25
Drentel by die
Straat af
Strompel by die
Gang af
Doelgerig.

Hoekom is jy dronk?

University of Cape Town

**TER HERINNERING AAN MY GELIEFDE VRIENDIN MARTINE,
DIE VOLGENDE SES GEDIGTE**

University of Cape Town

ROOI DAKKE

Saam lag ons
soos Chagall
se verfkwas
lig vry
pienk geel
fladderend

Is jy dood
of ek?
Ek of jy,
Jy dood?

On-lewendig.

Fladderende
Figuur.

Styg op,
los my in
die wrak.
Wasig,
ver weg
op my skoot,
vertrek na
die Prinsengracht
van jou verlange
vir 'n vlugtige
oomblik.

Vlieg oor die
rooi dakke
van Parys
deur God
se venster

waar jy jousef oplos
in die onpeilbare.

WASPOP

Ons ry op 'n pad
in Mpumalanga
die moordende son
op die pad.

Gesublimineer
tot een,
dwaal ons in
dieselfde gedagtegang.

Ek word wakker op 'n pad
in Mpumalanga,
'n waspop
op my skoot.

University of Cape Town

DIE DROOM

Miskien het God
van jou gedroom,
het jy deur
sy gedagtes
geflits.

Daarom het hy afgekyk
na jou

toe

na jou
op daardie oomblik.

University of Cape Town

MET DIE DOOD VAN MARTINE

Die populier se blare agter jou ouerhuis
neurie in die wind, praat sag met jou.
Jy het gelees onder die treurwilger
wat nou groen is en wag op jou.
Maar die water in die akwadukte
is stagnant
en iewers in die huis is jou ma,
in swart geklee
en stil.

EERSTE INDRUKKE BY DIE GRAF

Graf no. 44 is joune.
Geen blomme.
Koue wind.
In jou plek is vaalgrys graniet,
jou naam
'n datum
1979 – 2000.

University of Cape Town

DIE VUURVLIEGIE

Martine, jy is nie dood nie.
Jy is die suikerbekkie in die vlambos.
Jy is die lig wat dans op die bergstroom.
Jou geskater is die waterval onder die persblou naaldekoker.
Jou stiltes is die rookblou Sederberge in die oggend vroeg.

Martine, jy is nie dood nie.
In die rotswande is jou gebare
en jy praat met my.
Jy is die muskeljaatkat wat om rotse loer.
Ook die pofadder wat in die blare ritsel.

Maar ek is soos kinders wat die vuurvliegie wil vang
as die lig en donker in die skemer vermeng
en hoor hoe jy in die aandwind roep.

VERLOSSING

Miskien kan hierdie sonbril
waaragter ek ritualisties skuil
my liggaam preserveer,
dit inlê,
dit behou
(Die status quo
daarvan).

Miskien
die verweer keer
van die skede
van miëlien
- die messias
wat my rou senuwees
- sondig siek -
kan red.

University of Cape Town

BAUHAUS

Ek sal nooit
soos sneeu
kan smelt nie
in hierdie Bauhaus.

bar
blou
gebou
sonder lig
en perspektief

Kubistiese,
kil kliniek,
met presisie
soos ys

Ek wil in
'n ekwatoriale land
iewers in Afrika
tussen sweterige
swart lywe
verdwyn.

Tot 'n poel water
versmelt
waarheen likkewane kom
om te drink,
kinders in ploeter
en vlamlelies
gulsig hul wortels
die grond in
afets.

DIE WOORDE

Vyf minute stilte
vir jou
wat deur die woorde
verpletter is.

Die lopende een
wat eintlik dood is
sonder hemelvaart,
sonder seremonie.

Maar ek bid vir
'n renaissance in jou,
vir 'n opstanding
van die vlees
wat verrinneweer is
deur
woorde.

University of Cape Town

KONFLIK

Uit die hoogte sien ek die slakkespoor
 van die Pongola rivier
 gryssilwer en sag.

Verder Noord in Mongusi
 glinster papajas langs die pad
 sappig en soet
 en buite die klein huisie met 'n dak van sink
 ("The International Hair Academy")
 staan mense in Levi jeans
 en Nikes
 soos filmsterre
 en wag vir hul oomblik uit die son
 die blakende son
 soos gif van swart mambas
 en in die hospitaal hardloop
 'n kakkerlak oor die linoleum vloer
 tussendeur die mense met cholera en vigs.

ONRUS

Ek sit onder die melkhoute
 op Onrus se strand.
 Die mense sit in die son
 onder stokkielekker-sambrele.
 Die kinders verdwyn
 in die wasmasjien-branders.
 Die babas ploeter
 in die troebel water van die stroom.
 Ek sit onder die skaduwees
 van dooie bome

PARADOKS

Moenie my gedig in diepte analiseer nie:

Moet my net nie hier los nie
nie hier alleen onder die neonligte nie.
Maar ek is ook bang vir die donker.

Moet my nie alleen los nie,
maar los my ook uit.
Los my bene uit en my arms,
veral my denke.
Alle denke is tog relatief.
My oogpunt is myne
net soos my senuweestelsel en spiere.
Los my uit!

Maar moet my nie alleen los nie.
Nie hier onder die skerp ligte van die X-straal masjien nie
waar dokters se oë en naalde my penetreer nie.

Maar los my uit
hier waar ek by die heuwel opsukkel
in my stoel van plastiek en staal.

Maar moet my nie alleen los nie!
Nie hier, in laat November nie,
waar die skadu en lig val op die berge
soos die patrone op frieskoëie.

University of Cape Town

ENKLAWE

Op milde somersdae
dryf jy in 'n swoelwarm rivier
van jou lewe af
en probeer karma vermy.
Hier in jou enklawe
sonder oorsaak
sonder gevolg
maan jy lydelik
oor die lewe.

*Bruusk wil ek jou beetneem
wanneer jy my omsingel;
saggies, sedig,
vroom, verfynd.*

Ek is 'n wulpse veselperske
en in my gis die begeerte
om jou te gryp
te etiketteer
te sertifiseer
te dissekteer
en in 'n glaskas uit te stal.

University of Cape Town

DIE SURING

Die kraan van die reën is afgedraai
en soos die suringblom
was jy nie gretig vir die lig nie,
maar gebind aan die aarde
van jou herkoms.

Jy het gesterf in dié voorwoord
van 'n skielike somer
toe jou skugter gesig
gesublimeer is
deur die aanslag
van die skerp sonlig.

MOORDENDE HITTE

11 September 2001

'n Man ploeg sy aartappelland,
sy aartappelland in Kandahar.
In die moordende hitte
dans sy kinders,
teken patrone
in die stof.
Sy vrou pars olywe,
olywe soos wakende oë.

In die lug dreun 'n vliegtuig.
Skielik is almal dood
deel van 'n statistiek
koelweg aangehaal
in die New York Times.

ROOIVLERKSPREEU

Jy ontglip jouself
 en soos 'n rooivlerkspreeu
 roep jy jou naam
 repeterend
 rasperend
 rou.
 Jy kom blink verpak,
 soos 'n flitsende vlerk.
 Jou monoloë sonder einde,
 jou treë soos vallende koejawels;
 swaar en oorryp.
 Jou gestileerde glimlag
 permanent op jou geplak.
 Die skakerings van die liefde
 ontwyk jou
 soos die nuanses van gevoel
 of die stilte van 'n spreeu
 in die dwaalgang van die winter.

VERSPLINTER

Jou rumoerige oë sonder rus,
 jou woelende idees soos stekende wespes
 die belewenis van jou fluisteringe
 in ongekende ure van die nag
 jou verbete vasklou aan die onkruid van herinnering.
 Ek kruip verbouereerd weg
 van jou kriewelende hande
 wat aan myne wil klou
 vir die behoud van jou lewe
 en ek kyk in by die skrefies
 van jou stukkende geluk.

4. AN ANALYSIS OF MY POETRY BY MEANS OF C.G. JUNG'S THEORY OF THE ANIMUS AND ANIMA

There is an old women's teaching tale about the fragile creativity of women. The story has been known respectively as "The Devil's Dancing Shoes", "The Red-Hot Shoes of the Devil" and "The Red Shoes". The following fragments come from the Magyar-Germanic version called "The Red Shoes":

Once there was a poor orphan with no shoes. Because the girl could not buy herself a pair of shoes, she collected old scraps of cloth and eventually sewed herself a pair of red shoes. They were crude, but special to her, because she had made them herself.

One day a gilded carriage pulled up beside her. Inside it was a wealthy old woman who asked the girl to come with her and be her own daughter. She was given everything that her heart desired, but her hand-made red shoes were burnt to ashes and instead a pair of shiny new red shoes were bought for her. There was one great disadvantage to the shoes, however: whenever she wore the shoes, she could not stop dancing. One day she lost control of herself completely and in a desperate attempt to stop dancing, she asked an executioner to chop off her feet. She was a poor cripple for the rest of her life.

Clarissa Pinkola Estés in *Women Who Run with the Wolves* believes that the original hand-made shoes are symbolic of basic joy and wild worth. Initially, the girl was poor, but led a meaningful life. Although her roughness was smoothed down and an easier life given to her, her individuation, in reality, ceased. When her hand-made shoes are destroyed and replaced by new red shoes, her instinctual nature is stolen from her and she becomes *hambre del alma*, a starved soul. Her new life is imposed upon her and is too tame for her real nature (1992: 216).

In my opinion the girl can only be happy and free if she integrates the animus and anima in herself: the process has to be "hand-made" or initiated and followed through by herself. True individuation cannot take place when this process is searched for outside of the self, for instance when the animus is not integrated, but found in a partner. Parts of the self cannot be appropriated from another person. The new red shoes are symbolic of this artificial and inherently impossible way of reaching wholeness.

I could identify with the story's emphasis on movement through dancing, but at the same time with the girl's non-movement when her feet have been chopped off. My poetry also reflects this constant fluctuation between the two. Often I try to describe my memories of physical freedom as a child and then also the opposite pole: my struggle with my illness and disability. I see my poetry as representative of the hand-made shoes that nourish my soul and give freedom even within a body of limited movement.

In the following part of the thesis I will firstly discuss the Jungian concept of the anima and the animus and then look at the wholeness that is achieved in the human psyche when these polarities are integrated. I will be looking at the extent to which the animus is embodied in my poetry and which modalities or archetypes of femininity, as constructed by psychoanalyst Toni Wolff, are represented in it. Then the stages of animus development will be analysed. Furthermore I will investigate the effects of projection of opposing genders onto each other.

Poetry is a complex process which is difficult to paraphrase, because it is a fermenting process where primal, subliminal and mystical elements are interwoven. For me it is not always a well thought-out and rational choice in which language I shall write. The language is only a medium or vehicle for creative ideas. In the thesis I shall try and explain the unconscious processes that

take place in my Afrikaans and English poetry respectively. I should think that my Afrikaans poetry is more irrational, spontaneous and impulsive, because it is the language in which I speak to my mother and in which, to a large extent, I developed as a child. Afrikaans is the language of my emotions, because it is often spoken in spaces where I feel comfortable and sheltered. But precisely because of this feeling of softness and nurture that I experience when I hear and speak Afrikaans, it is difficult for me to be adventurous.

English, on the other hand, started to assume a more prominent place after my childhood. I feel as if there are spaces in it which still have to be discovered and explored and I am eager to learn new, interesting and peculiar words. My Afrikaans poetry is autobiographical and subjective – a way to unearth childhood memories and to express emotions. My brother and my mother often figure in it. When I write in English, I am more distanced and detached. I can think more clearly and shift parameters more creatively. I do not easily lapse into grooves of familiarity that can result in stagnation. A third person narrative is usually used: “the doctor”, “the woman” and “the angel”. Although spirituality comes from within and one would think that it would reach beyond language barriers, the language medium that is used in religion does affect one subconsciously. I can write more spiritually in English, while in Afrikaans, on the other hand, I cannot easily speak to God. Maybe because I developed an aversion to dogmatic Calvinism and suffocating religion that I experienced when I was a child with Afrikaans as the medium. To me, the definition of God in Afrikaans is different to what it is in English. While I was growing up, the Afrikaans God was rigid, patriarchal and literal, but less specific and more flexible in English. For this reason my creativity can more easily be animated and free reign be given to my imagination in English.

Thus far I have not translated my poetry, but most of my poetry is in free verse form, the essence of which can be more easily preserved across language barriers and are not subject to rhyme patterns that can disappear when translation takes place. Afrikaans is often my choice of language when I want to be expressive and use alliteration and assonance. When I want to paraphrase sensual and tangible experiences, Afrikaans is often the language of choice. In many ways, my English poetry is perhaps more cerebral and hardly ever emotional.

According to June Singer in *Boundaries of the Soul*, the terms anima and animus, can be explained as complementary or twin archetypes of the contrasexual: the anima represents the timeless feminine aspect in a man while the animus is the symbol of the everlasting masculine quality in a woman. Often the anima of the man is repressed and resides in the unconscious while the converse is true of the woman. The animus and the anima play image-making roles since they produce psychic images that are archetypal by nature, because they are timeless and universal. However, these archetypal notions have been contaminated by culturally-based ideas about gender. The pure and innate terms have been obscured by societal constructions of gender. Endless debates have been held about nature versus nurture (hereditary influences versus environmental factors) so as to establish the true origin and character of masculinity and femininity. But it is almost impossible today to separate cultural definitions from innate facts. It is important to clarify that “the Masculine” does not exclusively pertain to men and “the Feminine” is not something that belongs only to women. The definitions of “sex” and “gender” should be clearly stipulated: “sex” refers to the anatomical category to which one belongs, while “gender” is not genital, but psychological.

In the poem *Siklus* (p 54) I portray sexuality in its pure and natural form before psychological and societal prescriptions become significant. There is a reference to an ape-man in the sixth line. This conjures up prehistoric sexual status where the hermaphrodite, a perfect anatomical combination of male and female, is perhaps a foundational idea for the more modern theories around sexuality. In the poem the ape-man makes an acrobatic jump across the boundaries that enclose the categories of “masculine” and “feminine” so as to illustrate its essential nature. This jump shows his/her ability to complete a full circle with perfect symmetry: to be whole.

Singer voices Jung's belief that the development of the animus and anima can be ascribed to processes that happen due to three major factors: *the archetypal*, *the developmental* and *the societal* (1995: 186). The archetypal factor comes into play when one recognises that the biological differences between the sexes give impetus to a psychological reaction that causes one to create images and ideas based on these fundamental differences. There is an interaction between the psyche and the soma that means that psychological structures are paralleled by body processes. For example, the psyche is unconsciously affected by body chemistry and hormonal functions.

The developmental factor in the anima and animus is conceived in the parental imagos, the impressions that the child develops of the parental figures as gendered beings and that shape and dominate the child's consciousness from infancy onwards. Jung advocates that, as the child grows older, the parental imago gradually loses its connection with consciousness, but these imagos serve as models for the child at a later stage. The same-sex parent could serve as an example for the child of what he/she him-/herself might become in future while the characteristics of the opposite-sex parent might be searched for in a future partner. So, for example, when an adult man has difficulties in accomplishing his dreams, the root cause could be a strong and domineering mother who stifled his growth as a child, and whom he unconsciously sees as an obstacle on the path towards fulfilling his dreams. In a similar vein, some adult women who, during childhood, were tyrannised by a sexually or emotionally abusive father, often suffer from nightmares about threatening monsters and torturing figures.

In *The Second Birth* (p 6) the speaker gives up on one of her parental *imagos*, the father figure, and no longer allows her consciousness to be shaped by the father, since he caused her to be "in transit" or detached from the world around her and her own being. She was also breakable and defensive as signified by the phrase "fragile – don't touch" (line five). But now she chooses not to shape her animus according to the imago of the father. Ironically, the anima can only come to fruition once the animus has been integrated in an acceptable form. Only now can she start her individuation process and eventually "reap Demeter's fruitful harvest" (line 12).

Singer feels that there has been virtually no dialogue between the animus and the anima for centuries because of the inhibiting effects that history, myth, biology and society had imposed for such a long time. Only now are we beginning to work towards fulfilling unrealised potentials, towards integration and wholeness. Only when we acknowledge the interrelatedness and interdependent relationship of these contrasexual opposites, can we come closer to that wholeness that is the Self (1995: 193). The animus and anima are two modalities that, through interaction with the ego, separate it from the original unconscious matrix and assist one to create, rather than accept, the world around one.

According to Schwartz-Salant and Stein in *Gender and Soul in Psychotherapy* the psyche is formed around dichotomies of opposites whose exchange of energy is the life force of the human spirit. Polarities such as heaven/earth, power/love, rational/irrational, body/spirit, logic/instinct, active/passive are symbolised in masculine-feminine terms. When we encounter an opposite within ourselves we often experience it as a confrontation with an "other". But when we overcome the initial intimidation of such an event, we start a process of reconciling these contrasting poles. In each of us a unique combination of such opposites is merged and distinct individual identities eventually emerge (1992: 111-149).

Ulanov advocates that, on the path towards wholeness, one has to differentiate oneself so as to affirm oneself as a developing male or female identity. Differentiation does not, however, mean discrimination. Acknowledging one's "otherness" challenges one's viewpoint and allows one to move out of the self and rise above the ego. Only through this modus operandi can one reach unity within the self (1971: 143, 147). Singer states that in the mid-1970's a new form of

discrimination. Acknowledging one's "otherness" challenges one's viewpoint and allows one to move out of the self and rise above the ego. Only through this *modus operandi* can one reach unity within the self (1971: 143, 147). Singer states that in the mid-1970's a new form of feminism emerged in which it was deemed necessary to reconnect with the roots of one's archetypal femininity before the animus could be embraced with eagerness: "We must first know who we are and where we come from before we can embrace the lesser known aspects of our being...as the Feminine becomes more firmly established in women, the animus becomes more friend than foe" (1995: 205).

The above-mentioned example illustrates the importance of asserting one's "otherness" so as to incorporate complementary aspects into the essence of one's being.

In the poem *Cat and Mouse* (p 7) "the girl" feels as if she is going mad because she cannot pin down the man's sexuality. The man has most probably asserted his "otherness" and now has the confidence to "embrace the lesser-known aspects of his being". These "lesser-known aspects" come in the form of a variety of modalities of sexuality. To the girl these aspects are unknown and strange and she prefers the more categorised gender prescriptions.

June Singer, in *The Boundaries of the Soul*, believes that when the anima or animus continue to dwell in the unconscious of a person and does not become accepted as part of the person's conscious being, the person often seeks out a mate (who reflects the inner figure) on whom these characteristics can be projected. This mate is seen as the desirable one who embodies those characteristics that are missing in the particular person and therefore it is felt that he/she fulfils the unrealised potentials in such a person (1995: 150). According to Ulanov in *The Feminine in Jungian Psychology* the patriarchal wedding, which is prevalent in Western culture, is often a manifestation of such a projection. In Christian terms, the patriarchal/medieval model describes the man as symbolising the heavens and the wife as resembling the earth. A hierarchy is constructed where the man is subordinate to God and the woman has allegiance to the man. This unhealthy status quo creates a symbiosis where the natural contrasexuality of respectively the man and the woman has to be sacrificed. Consequently, the man's anima is reflected onto his wife and similarly, the woman's animus is projected onto her husband. In the fourth stage of the animus development, which will be discussed more broadly in due course, the woman welcomes the contrasexual nature within herself and sparks off the same process in her male counterpart (1971: 314-323).

In *Gebaar* (p 52) a hierarchy is prevalent in which the speaker (a woman) is subordinate to the man. She describes his cupped hands that give water, a necessity for survival and a symbol of life-force. She fully relies on him and is dependent on him to give expression to her animus. Furthermore, she sacrifices her contrasexuality by allowing her heart, the ultimate symbol of Self, to be held by him as if she is an owl being sheltered by a hollow tree. She describes herself as a thistle – symbol of vulnerability. However, there is a dualism in her psyche when, in contrast to her attachment to him, she has moments in which she tries to avoid him, but only because she does not want to disturb the unconscious mother-archetype in which she is enveloped. She cannot reach wholeness because she is hesitant to embrace her animus. She is compared to a brown autumn leaf that gently falls onto the forest floor, thereby implying that the cyclical journey through all four seasons is not completed. She cannot become a fully integrated person.

Similarly, in *Bosmemoirs* (page 53) the speaker compares herself to a bateleur and the man to an air current that supports her. She says that, on her own, she would be a light blue forest egg that would be fragile and break on the forest floor. She cannot function on her own, since she needs someone onto whom to project her animus. Yet, in this poem, a dichotomy of the soul – where there would also be signs of autonomy – is not reflected.

princess and the witch. Toni Wolff points out four classifications of women, namely the Mother, the Heteira, the Amazon and the Medium – the Mother and the Heteira relate to the collective and individual aspects of a person while the Amazon and the Medium address the collective and individual qualities of non-personal values. Every woman is defined by one or two of these types, but potentially has all four. The way towards fulfilment of the Self is an integration of all four modalities (1971: 200).

The structural form, which is called the Mother, creates a personality that is fundamentally maternal in its nature and is unconsciously dictated by the Great Mother archetype that encourages or brings about the maternal cherishing, caring, helping and protective qualities in the personality. The Mother type relates to people in a collective way: for example, she perceives a man as "husband" rather than acknowledging his unique individuality (she will, however, encourage her husband's "persona" or status relating to the outside world), or her children as "the children" rather than celebrating their specific personalities. This archetype can induce negative aspects such as overprotectiveness or possessiveness that can result in a destructive holding onto "the other". Jung coined the term "devouring mother" to describe this quality. Masochistic protest is often used to assist the ego's functioning. This phenomenon of martyrdom is manifested in an inability to say no to suffering and the turning of one's anger against oneself rather than expressing it in appropriate ways or an inclination to lapse into a hurt silence. This type of woman finds it difficult to say no to the needs of people and especially to her husband's sexual requests, because she feels that she is not complying to what is expected of her as a "woman". To her, the definition of womanhood, par excellence, is to answer the needs of others and to nurture and nourish them (Ulanov, 1971: 204).

The feminine personality who is classified as Heteira can be seen as the companion or as the Jungian concept of the "father's daughter" who is identified with her father's anima. The archetype that gives birth to this personality type is the Great Father. She relates well to the male and her children as individuals rather than in a collective sense. This type emphasises and values the unique, subjective and psychic life in herself and others and therefore brings about something close to the complete realisation of personality. Negatively, the Heteira's instability of feelings may deem her unable to make any permanent commitment to her own perspectives that fluctuate constantly and to a relationship with someone. Instead she wanders detachedly through life. Furthermore, she may tempt herself or a man away from collective duties and realistic expectations as reflected by the recurring images of the nymph, seductress, harlot, temptress or witch in fairy tales (Ulanov, 1971: 206).

In the poem *Complex* (p 9) a Heteira type woman is reflected who seduces "the man". Possibly she relates well to "the man", makes him feel special and emphasises the uniqueness of his personality that causes him to be drawn to her. He is intrigued by her, but in fact he knows "sweet blow all" about her complex soul. The man spends his time peeling away at "the layers of onion that was she" to uncover her unique, subjective and psychic life. However, he does not come closer to the core of her soul and is still confronted by "the wild woman".

The Amazon personality type is produced by the archetype of the Virgin. The personality type is self-contained and independent. In Jungian terms she is the "mother's daughter" who identifies with the mother and is affected by the mother's animus that overshadows many of her own feminine qualities. Her loyalty is to the feminine principle and she values her autonomy instead of seeing herself as a counterpart to the male. Positive values include efficiency and success and usually she perceives the male as a competitor or comrade. In its negative expression, the Amazon type may induce a premasculine orientation where she remains true to the mother-daughter relationship and never discovers the essence of her deepest feminine self. She establishes a persona that takes on collective masculine values: she is a person in her own right,

but detached from her feelings and therefore isolated from the world. To the male, she is often threatening and, driven by jealousy, she demands equality with the male.

Bad sonder water (p 42) could be read as a poem about an Amazon-type woman who is still immersed within the mother-daughter relationship, symbolised by the bath in which she is contained. The subject, the girl, creates the image of a childlike figure who will never reach the conventional understanding of the epitome of womanhood – she is incomplete: like a spotless dice or soap that dissolves in water. When she sits alone in the bath without water – like a child who hides, but is not found – her isolation from the world is reflected.

The feminine structured as "Medium" is immersed in the spiritual context in which she finds herself and in the collective unconscious. She may integrate it into her own person or mediate it in a subjective, impersonal way to others. "Medium" implies neutrality: "it is something in-between, intermediate, an agent, a mediator, a means, not an end." (Ulanov, 1971: 208). The wise Woman is the archetype that is the parent of the Medium. The medial woman ceases to associate with the persona of the mother, the mother figure's animus or the father figure's anima and develops an autonomous ego that is strong enough to access the objective psyche and subjectify it for herself and for others. She learns to separate the interior from the exterior, the subjective from the objective as well as the qualities and limitations of consciousness from those of the unconscious. The Medium can bring to the surface the archetypal contents of a man's collective unconscious and specifically the objective side of a man's anima.

5. STAGES OF ANIMUS DEVELOPMENT

The woman's ego experiences the masculine in the psychical domain as the animus and in the physical as the male. There are four stages of animus development in the female that have been identified by psychologists:

The first stage of animus development is characterised by a static unity of the psyche. The ego and the unconscious form a whole and the woman is contained within the mother or the protective boundaries of the Great Mother archetype. The girl's development of the Self is contained precisely within this initial association with the mother. She feels dependent on the unconscious and therefore the development of the ego is not in opposition to the unconscious but in harmony with it. In contrast, the boy needs to be in conflict with the relationship with the mother in order to become autonomous. The mother represents the unconscious and the pre-ego. He has to establish a connection between his ego and his consciousness, which he primarily does through a new emphasis on objectivity. The feminine ego is less consciously defined than the male's and often less rigid. It is more subjective and deeply rooted within the depths of the unconscious. At this stage the girl frequently relates through identification rather than through discrimination. A manifestation of this is that she continually entraps herself in the same recurring situations and becomes over-emotional or involved. To her a man is an unknown entity to whom she will never surrender. In a negative form, she can experience the man as threatening. She is unaware of the potential functioning of her animus that will connect her to her deeper self. Thus she is engulfed by the Great Mother archetype.

In *Ramadan* (p 47) a woman is the subject of the poem. She is a romantic figure who walks in the desert and whose long dress sways in the wind. Use is made of words such as "wishes", "mirage", "erodes", "lost", "feather" and "forget" that are all symbols of the unconscious. In the phrase "The army of wind made her rock from side to side, and left her orphaned, lost amongst the pyramids of tanks and politics", the references to "army of wind" and "tanks and politics" are symbolic of the masculine (lines 4-8). Because she is "lost" and "left orphaned", she cannot yet relate to the animus. She still has to complete the journey through the desert – or through the

four stages of animus development – before she can love a man or the man within herself. This love is still incomplete: “Love without limbs...” (line 27).

Ulanov theorises that, at the second stage of feminine development, the self-contained feminine qualities of a woman is overthrown by the paternal or the archetype of the Great Father. This authoritative masculine power can be described as “a transpersonal ravishing penetrator who breaks into her consciousness, overpowers her, transports her outside herself, connects her to her own instinctual nature, and fundamentally changes her personality” (1971: 247). She is robbed of her former defensive feminine authority and becomes aware of the raptures of her own sexuality. She is freed from her self-preserving containing phase and introduced to the liberating effects of self-surrender.

In the third stage of animus development, the masculine assumes a personal and individual quality and establishes an equal relationship with the Great Mother archetype. The animus also learns to discriminate between what belongs to the ego and what belongs to the unconscious. At this time an outer and inner animus figure is allowed into the woman’s intimate circle of femininity. This stage can be seen as the beginning of the integrative stage. When the animus assumes a new domineering status, one can describe the woman as being tyrannized by her animus: power becomes the surrogate of love, she isolates people instead of connecting them and she seeks authoritative and prestigious positions instead of equal relationships with people (Ulanov 1971: 249).

The fourth stage of feminine development is characterised by individuation that is reached through self-exploration, discovery and giving. The contra-sexual nature of a person is discovered and he/she is confronted by it. The man has to relate to his unconscious feminine side and the woman to her animus in unique and individualistic ways without conforming to conventional patterns. The woman is being confronted by her animus insofar as she does not project it onto her partner any more, but allows it to fulfil a functional and active role within her own psyche. The animus feeds information from her unconscious into her ego (Ulanov 1971: 250).

In *The Second Birth* (p 6) the girl seems to discard her animus so as to reach individuation. Possibly, “the father” that she has to give up on in order to move forward, resembles a second stage animus figure who is overbearing and authoritative and who smothers all the feminine qualities within her. In order to reach individuation (“Demeter’s fruitful harvest”) as a woman, she eventually has to return and embrace the gentler and more mature part of her Animus-figure, which is complementary to and assumes an equal status to the anima.

Although my poetry encompasses many more themes, the underpinnings of gender issues throughout the text are clear. My Afrikaans poems seem to sprout from unconscious processes, reflected by their emotional, intuitive and impulsive character. For instance, *Bostrilogie*, *Gebaar*, *Ramadan van die Rooisee*, and *Bad Sonder Water* seem to give voice to a girl who is still in the first or second stage of animus development where she is still dictated to by the unconscious and the Great Mother archetype. *The Second Birth* and *Femme Fatale* portray a girl who is in the later stages of animus development. In these two poems and most of my other English poems, I move away from a subjective style and seem to write more detachedly. The androgynous nature of *Cat and Mouse* and *Siklus* is reflective of an integration of a whole spectrum of modalities of gender types. In a world of poetry in which I find myself, Clarissa Pinkola Estés’s words often echo in my mind: “Dance in red shoes, but make sure they’re the ones you’ve made by hand. You will be one vital woman” (1992: 255). In the following section I investigate to which extent the poetry of Ingrid Jonker and Antjie Krog is hand-made and what influence the animus and anima have on the process.

'N ANALISE VAN DIE DIGKUNS VAN ANTJIE KROG EN INGRID JONKER IN TERME VAN VYF SPROKIES EN DIE ANIMUS EN DIE ANIMA

Met betrekking tot die animus en die anima, staan Ingrid Jonker en Antjie Krog in 'n paradoksale verhouding tot mekaar. In Krog se digkuns word inisieel slegs die anima, maar uiteindelik ook die animus ten volle geïntegreer. Daarenteen blyk dit uit Ingrid Jonker se poësie dat sy 'n onvermoë gehad het om haar animus te erken. Die ongelukkigheid wat hierdie gebrek aan die erkenning van die animus veroorsaak (onder andere in haar gebroke verhoudings met mans) is duidelik te lees in haar poësie.

In *Women who Run with the Wolves* word die verhaal van Bloubaard vertel (sien addendum p 96) om onder andere te demonstreer hoe die animus óf as 'n destruktiewe mag óf as 'n vennoot om geestelike groei te ondersteun, gebruik kan word. In die sprokie verteenwoordig Bloubaard die negatiewe animus, terwyl die broers wie se hulp sy inroep om haar te red, die intra-psigiese broers of die positiewe animus simboliseer. Hierdie broers kan as die vrou se interne manlike energie wat uit die instinktiewe en kulturele elemente van haar psige spruit, beskryf word. Clarissa Pinkola Estés noem twee voordele van die positiewe animus: "...the vast and disabling ability of the predator is neutralized in a woman's psyche. And second, the blueberry-eyed maiden is replaced by one with eyes awake, and a warrior to each side of her if she but calls for them" (1992: 62).

Hieronder volg 'n bespreking van die werk van Antjie Krog en Ingrid Jonker aan die hand van die animus/anima teorie en die verhaal van Bluebeard.

Ma (sien addendum p 104) is 'n gedig in Krog se debuutbundel *Dogter van Jefta* wat 'n voorbeeld is van hoe die vroeë digter nog in die moeder-argetipe verwickeld is en 'n onvermoë het om die animus te integreer. Haar ma is haar enigste middel van kommunikasie en terselfdertyd haar enigste motivering vir die lewe: "Ma, ek skryf vir jou 'n gedig... 'n kaalvoet gedig... jou moesie-oor is my enigste telefoon / jou huis my enigste bybel / jou naam my enigste breekwater teen die lewe" (reëls 14-16). Die jong digter begin ook besef (en voel gevolglik skuldig) dat haar volle identiteit deur haar ma gevorm word: "...ek is so jammer mamma / dat ek nie is / wat ek graag vir jou wil wees nie" (reëls 17-20). In dié digbundel is die oorwegende siening van die vrou een van opoffering en onderdanigheid: "Van nou af is ek 'n bruid / bevrug deur Gees, / van nou is ek vroedvrou vir 'n volk, / van nou af verwag ek / U" (reëls 15-17). Hierdie dienende rol is egter nie net religieus van aard nie, maar kom ook voor in liefdesverse, byvoorbeeld in *Omdat* (sien addendum p 104): "My maer hande steek vir jou 'n kers aan / omdat jy my maat geword het (reël 1)... Kyk hoe bewe my kers nou / hy sê dankie en hy bid vir jou" (reël 28). Hierdie eerste bundel in Krog se oeuvre is 'n manifestasie van die naïewe jong vrou wie se emosionele begrip van die uiterlike nog baie vaag is. Sy is nog ongeïnisieer in die weë van die eksterne omgewing en blootgestel aan gevaar aangesien begrip van die innerlike voorkeur geniet. Van kleins af word meisies geleer om inneemlik te wees tot so 'n mate dat hul intuïesies vergete bly. In hierdie opsig word hulle in der waarheid doelgerig onderwerp aan die roofdier. Clarissa Pinkola Estés beskryf dit as volg: "Imagine a wolf mother teaching her young to 'be nice' in the face of an angry wild cat or wily diamondback rattler" (1992: 49). In die meeste van Antjie Krog se vroeë gedigte vertolk sy die rol van die jonger meisie wat bereid is om opofferend teenoor en ondergeskik aan die manlike geslag te wees.

'n Verskuiwing is merkbaar in haar psige teen die tyd wat 'n latere digbundel *Otters in Bronslaaie* (1981) verskyn. Na aanleiding van die storie van Bloubaard, verduidelik Estés dat indien Bloubaard se vrou sou kies om sy versoek om nie die klein sleutel te gebruik nie te gehoorsaam, sy haar gees sou vermoor. Deur te kies om wél die deur van die skrikwekkende kamer oop te maak, kies sy die lewe (1992: 51). In *Visioen van 'n Lessenaar* (sien addendum p 105) kies Antjie Krog om wél die deur oop te maak en assosieer sy haarself met emosies wat tradisioneel anti-

vroulik is, naamlik woede en aggressie: "Ek skryf omdat ek woedend is" (reël 15). Die beelde wat in die gedig voorkom is nie "n vroulike digter" se woorde nie. Die beelde is grotesk en onaangenaam: "die stoel teen my rug begin klop en kwaak soos 'n padda." (reël 4), asook "...die laaie drup deurskynende sinoviale vog" (reël 2). Die lessenaar word beskryf in kleurrike biologiese terme sodat dit uiteindelik 'n lewende monsteragtige entiteit word: "Die tikmasjien kners sy olivanti-tande" (reël 14). Estés verduidelik aan die hand van Bloubaard hoedat die vrou die negatiewe en oorweldigende magte wat eens teen haar was, kan omkeer en tot haar eie voordeel kan gebruik (1992: 52). *Otters in Bronslaaie* spreek van die feit dat Krog die patriargie verwerp en 'n nuwe vryheid vind deur die regte van vroue te verdedig en deur hierdie negatiewe mag óm te keer tot voordeel van haarself. In *Die skryfproses as sonnet* (sien addendum p 105) protesteer sy teen die onderdanigheid van die vrou deur haarself te verset teen die gebruik van diskresie met betrekking tot seksualiteit en spesifiek manlike seksualiteit te eksplisiteer. Sy is verontwaardig oor hoe "sku" sy geword het om "sy penis onverantwoordelik ysterklaar by die naam te noem" (reël 4) en om "argloos sy anus aan die pen te laat bot" (reël 8). Sy het 'n renons in die siening van die seksdaad as "n slim-slim-slimmer ritueel" (reël 14) en skram nie weg van manlike seksualiteit nie wat 'n uitvloeisel of simbool van die animus is. Intendeel, sy staar dit ten volle in die gesig en verwelkom dit met ope arms. Parallel tot die storie van Bloubaard kan die verskuiwing in Antjie Krog se psige beskryf word as die vrou wat beseft dat sy, beide in die innerlike en uiterlike wêreld, die prooi is. Sy kan dit nie verdra nie omdat dit die wortel van wie sy is, aanval. Gevolglik beplan sy dan om die roofsugtige mag aan te val en dood te maak (Estés, 1992: 59). In *Selfportret* (sien addendum) dekonstrueer Krog die romantiese beeld van die vrou om 'n meer realistiese prentjie te skep. Aan die hand van haarself as voorbeeld, verneder sy haar eie voorkoms, heel moontlik om die drastiese verskille tussen stereotipiese sienings van manlik en vroulik te verminder en 'n meer realistiese beeld daar te stel: "...dat sy smorens skilfers op haar wenkbroue kry / hare uit haar neus moet knip / haar snor moet afhaal met room... / onderkant die versteende swartkoppies van haar neus/ ...en dat sy snags al hoe asmatieser snork deur haar strot." (reëls 21-30).

Krog se *Kleur kom nooit alleen nie* wat in 2000 uitgegee is, beweeg meestal buite die grense van die begrippe van 'n manlike of vroulike identiteit en verken die politieke en fisiese landskap van Afrika. In haar gedig "na grond-invasions in Zimbabwe" kom sy tot die gevolgtrekking: "Sal ek op 'n dag geforseer word om te beseft / swart en wit het niks gemeen nie / nie waardes nie nie medemenslikheid nie / selfs en veral nie geslag nie" (reëls 11-14). In hierdie bundel wil dit voorkom asof haar stormagtige woede en angst oor geslags- en seksuele magsrolle bedaar. Hierdie woede in haar vorige werk dui daarop dat sy nog bedreig voel deur die roofsugtige mag binne en buite haarself. Hierdie mees onlangse bundel dui op 'n stilte na die storm. Estés verduidelik as volg: "The predator's killing nature can be used to kill off that which must properly die in a woman's inner life, or that which must die in her outer life, these being different things at different times" (1992: 65). Aanvanklik het sy die roofsugtige moordende natuur gebruik om die roofsugtige moordende natuur van fallologosentrisme aan te vat. Noudat sy haar standpunt sterk gestel het in haar vorige werk, gaan sy een stap verder: sy voel dat hierdie roofsugtige moordende benadering nie meer nodig is nie. Wat in hierdie bundel na vore kom, is 'n sterkte sonder 'n aggressiewe en kragdadige benadering. Hierdie sterkte wat na vore kom, het geen behoefte om deur 'n verdedigende houding gevoed te word nie.

Die bundel bied 'n retrospektiewe blik op aspekte van die twintigste eeu in Afrika. Daar is tog twee gedigte waar die rol van die moeder aangeraak word en wat respektiewelik gaan oor Stompie Sepei se ma se verdriet oor haar seun se gewelddadige dood; en parallel hiermee, 'n gedig oor 'n ma wat aan die begin van die twintigste eeu haar kinders se lyding in 'n konsentrasiekamp moet verduur.

Veral in die afdelings "Wondweefsel" en "Scraffito" is gedigte oor geslagtelikheid meer opvallend. Sy ondermyn die nosie van die fallologosentrisme, byvoorbeeld in *Ai tog!* (sien addendum p 106):

"Ek is moeg / vir die wat so hewig tuiskom teen die Afrikanerbors / die ou prostate met die gekroonde tande en die bifocals / die male vanity wat die laaste woorde spreek / oor die voorwaardes van by hulle hoort" (reëls 1-4). In *The Artist and his model* (sien addendum p 107) word manlike seksualiteit in die laaste paar strofes geparodieer en onttroon: "niks is so vulnerable soos 'n ou man nie / aan sy boude snuffel die dood / sy sagte keelvelle sterf van buite-af af / sy anus rafel uit / en skuins bo die skrotum weet hy nie / vermoed hy / hurk die prostaat reeds boosaardig / die ballas hang verlate soos 'n na-uurse fabriek" (reëls 84-100).

Ingrid Jonker is 'n digter wat in die moeder-argetipe verwickeld is en haar oeuvre is 'n manifestasie van haar integrasie van die anima, maar onvermoë om die animus te betrek.

Oor haar sieklike ma, skryf sy in *Lewenskets vir die Vaderland*: "My moeder, sterwend, was so sonnig soos 'n liewenheersbesie, so vol geheime, so verrassend, so teer..." Omdat die romantisering van en vereenselwiging met die moederfiguur 'n integrale rol in haar lewe speel, veral ná haar ma se dood, simboliseer aborsie en miskraam suggesties in haar gedigte 'n psigiese verraad van die moeder-argetipe. Die volgende strofes in onderskeidelik *Swanger Vrou* en *Lied van die grafgrawer* (sien addendum p 112) reflekteer die hewige emosionele impak van hierdie gebeure: "Riool o riool, / ek lê bewend singend, / hoe anders as bewend / met my nageslag onder jou water..." Die moontlike verwysing na aborsie in *Lied van die grafgrawer* illustreer die gevoel van vervreemding en isolasie wat dit tot gevolg gehad het: "hier waar die skraal sipresse waak / het ek ook jou begraaft my kind / sonder gebed of 'n lied of 'n graf / net ek en die winterwind." Haar ma is in 1944 oorlede toe Ingrid elf jaar oud was. Hierdie gebeurtenis was 'n waterskeiding in haar lewe en het ook 'n geweldige impak op haar poësie gehad omdat daar van toe af 'n lewenslange hunkering terug na en veridealisering van die kinderlike was.

In die storie van Bloubaard simboliseer die vrou se herhaalde maar vrugtelose pogings om die sleutel se bloed af te skrop, die natuurlike tendens om alle pynlike en negatiewe gebeurtenisse in 'n

mens se lewe te sensor. Die sensor van die ego probeer vergeet dat dit ooit die kamer en die bebloede kadawers gesien het (Estés, 1992: 56). Net so probeer Ingrid Jonker haar lewe van vorige negatiewe ervarings reinig deur terug te gryp na die onskuld van haar kinderjare. Die eerste gedig wat hierdie emosie reflekteer, is 'n gedig wat twee jaar ná haar ma se dood verskyn: "...Moeder! Vader! / Vir die kind, onskuldig. / Moet jul Jesus huldig. / Hy kan gee en Hy kan neem. / Julle het hy groot geseën..." 'n Verdere uitvloeisel van die kinderlike in haar werk, is die deurlopende gebruik van verkleinwoorde en rymskemas. Die volgende gedig, *Wiegelied van die Berninde* (sien addendum p 113), is tiperend van haar werk: "Tula tula / jou lyfie gerol / jou lammertjie slaap / diep in sy wol / tula tula."

Die verwerping wat sy van haar vader ondervind het en haar onvermoë om met haar pa se lewensbenadering en politieke oortuigings te identifiseer, lei tot mislukte verhoudings met mans en die uitbeelding in haar gedigte van die verlies aan die integrasie van die animus. In 1954 skryf Ingrid Jonker se pa vir haar 'n brief: "Liewe Ingrid... Na wat jy teen my gedoen het in jou onderhoude met 'The Sunday Times' en ander blaaië in die afgelope jaar, is ek nie geneë om jou in 'n kafee of enige ander openbare plek te ontmoet nie..." Hierdie konflik met haar pa het ongelukkig haar verhoudings met mans onteenseglik beïnvloed. Met betrekking tot die storie van Bloubaard, waarsku Clarissa Pinkola Estés dat wanneer 'n vrou omring is deur mense wat antagonisties of sorgeloos oor haar diepliggende lewe is (soos Ingrid Jonker se pa), haar interne jagter hierdeur gevoer word, meer spierkrag binne haar psige ontwikkel en ook meer aggressie tot haar gerig word (1992: 71).

Van Wyk haal aan hoe André P. Brink oor sy liefdesverhouding met Ingrid gevoel het (1999: 73): "Dit was die ou patroon van ons verhouding – ook in die Kaap het ons mekaar na 'n dag of drie of na 'n week begin vernietig; dan is ons uiteen; en binne 'n dag of twee het ons mekaar weer

so nodig gekry dat ons weer moes herbegin, elkeen volkome aangewys op die ander." In haagedigte kom haar mislukte verhoudings dikwels na vore. Alreeds in *Ontvlugting*, haar eerste digbundel wat in 1956 geskryf is, kom die spreker se gevoel van onvolmaaktheid en gebrokenheid sterk na vore. In terme van Bloubaard kan Jonker, met betrekking tot haar verhouding met die animus, vergelyk word met die jong vrou wat haarself probeer oortuig dat sy baard tog nie so blou is nie. Estés verwoord dit as volg: "This error of judgement is almost routine in a woman so young that her alarm systems are not yet developed. She is like an orphan wolf pup who rolls and plays in the clearing, heedless of the ninety-pound bobcat approaching from the shadows" (1992: 47). In *Lied van die lappop* (sien addendum p 113) vergelyk die spreker haarself met 'n lappop wat hulpeloos en verlam is: "Ek is die lappop wat nie praat / en maak net op jou liefde staat...my hande roer nie en my lyf / word met jou weggaan koud en styf..." Die spreker beskryf 'n staat van totale afhanklikheid van die geliefde waarin sy op die geliefde staatmaak om haar te verwek uit haar fisiese en psigiese verlamming.

Die anima kan beskryf word as die passiewe aspek van die psige wat nie ten volle erkenning aan die ego kan gee sonder die animus se hulp nie omdat die onbewuste en die ego nog onafskeidbaar is. In hierdie stadium, wat psigoanaliste as die eerste stadium van animus-ontwikkeling klassifiseer, kan individuasie nog nie geïnisieer word nie. Dit wil voorkom asof die lappop 'n personifikasie van die anima is wat desperaat op soek is na die animus om erkenning te gee aan die ego en om vervulling te bring.

In haar volgende bundel *Rook en Oker* wat in 1963 gepubliseer is, word die tema deurgevoer, soos in byvoorbeeld *Bitterbessie dagbreek* (sien addendum p 113) waar die spreker se woorde, "n spieël het gebreek / tussen my en hom" simboliseer hoe die spreker haarself nie meer kan herken of projekteer in die geliefde of in die animus nie. "Die grootpad" (wat onder andere as simbool van die animus gelees kan word) is bedriëënd en ontwykend soos gesimboliseer deur: "...oral draai die paadjies / van sy woorde af". Dit wil voorkom asof daar in die periode 1956-1963 geen animus-ontwikkeling by die spreker was nie.

In haar laaste digbundel *Kantelson* voltrek sy haar verlies aan, onder andere, die animus. Sy beklemtoon hierdie ontnugtering in die gedig, *Alles wat breek* (sien addendum): "Alles wat breek, val of eindig / – soos die uitstorting van die saad – / het geen ander betekenis / as die verraad..." Hierdie wanvertroue in verhoudings met mans (wat ook haar verhouding met haar eie animus impliseer) lei tot 'n algehele wantroue in die betekenis van die lewe omdat sy nie vervulling in haarself kan vind nie. Die eerste paragraaf hou lynreg verband met die tweede paragraaf – haar wanhoop in verhoudings met mans gee aanleiding tot haar teleurstelling in die lewe: "Want alles gevorm, voltrek of begin / – soos die lewe verwek in die skoot – / het geen ander volbrenging / as die dood."

In *New Maladies of the Soul* beklemtoon Julia Kristeva die feit dat die bevryding van vroue eers kan plaasvind wanneer hulle nie meer deur feministiese voorskrifte gekategoriseer word nie: "Some contemporary thinkers maintain that modernity is the first era in human history in which human beings have attempted to live without religion. As it stands today, is feminism not about to become some sort of religion? Or will it manage to rid itself of its belief in Woman, Her Power, and Her Writing and support instead the singularity of each woman, her complexities, her many languages, at the cost of a single horizon, of a single perspective, of faith?" (1941: 221). Die analise tot dusver en ook in die gedeelte wat volg, onderstreep die belangrikheid van sprokies in die begrip van die vroulike psige. Alhoewel dit as 'n kategorisering van vrouens beskou kan word, is die verhale argetipies en 'n manifestasie van ooreenkomste in die vroulike natuur wat oor eeue heen mondelings en in verskillende lande deur gewone mense versprei en uiteindelik deur kenners versamel is. Dit is dus nie oppervlakkige en vervlietende opmerkings oor die aard van "Die Vrou" nie.

In die moderne wêreld soek vroue speëlbeelde om hul eie identiteite te definieer omdat hulle gedisorïenteerd en verward is. In die Westerse wêreld is hierdie verskynsel te wyte aan die feit dat vroue vir die afgelope twee duisend jaar geen metafisiese verteenwoordiging in die Godsbeeld het nie. Protestantisme is uit en uit 'n "manlike" godsdiens terwyl Katolisisme ten minste die Maagd Maria as 'n argetipiese vroulike simbool het. Maar dié beeld is nie 'n geheelbeeld van vroulikheid nie, aangesien dit slegs die ligte en sublieme aspekte van vroulikheid aanspreek. Marie-Louise Von Franz het uit haar studies oor sprokies agtergekom dat heelwat van hulle hierdie verlies aan die begrip van hedendaagse vroulikheid kan komplementeer omdat sprokies naïef is, uit die kollektiewe onbewuste kom en nie deur persoonlike probleme vertroebel is nie. In 'n matriargale samelewing soos die een in Suid-Indië, het die vrou 'n natuurlike geloof in hul eie vroulikheid omdat hulle weet dat hulle op 'n spesiale manier van mans verskil en nie enige gevoel van minderwaardigheid het nie. Juis daarom kan hulle hul bestaan op 'n selfversekerde manier uitdruk.

Vroulike figure in sprokies is dikwels verteenwoordigend van vroue se begrip van hul eie geslag of 'n projeksie van die man se anima, dit wil sê van die manlike konsep van vroulikheid. Die sprokie is dus nie noodwendig 'n refleksie van die vrou se werklike psige nie. Laasgenoemde sal van die storieverteller se geslag afhang.

Die terme animus en anima is deur Jung geskep en is deur hom afgelei van die yin/yang digotomie wat hy geglo het reeds verwysings was na geslag: yang = manlik en yin = vroulik. Hadden voer aan dat die oorspronklike betekenis van laasgenoemde twee terme in der waarheid geen verband met geslagtelikheid hou nie: die primêre betekenis van yin is "bewolk", terwyl yang "baniere wat in die son waai", iets "waarop geskyn word" of "helder" beteken (1987: 134). Tog word die ongegronde geslag stereotipes wat as gevolg hiervan aan die terme animus en anima geheg word nog steeds gefortifiseer. Samuëls sluit hierby aan: "The terms animus and anima have to be seen in a de-sexed and de-genderized way, which would mean that we are left with superb tools for an approach to the psyche" (1984: 31). Die patriargie skryf 'n beperkende rol aan die vrou voor wat onder andere beteken dat daar 'n rigiede stereotipering van die vroulike en manlike aspekte in die vrou is. In mans word denke as 'n belangrike diskriminerende en kritiese funksie beskou terwyl dit in vroue as 'n afbrekende effek op hul psige beskou word. Emma Jung beskryf hierdie negatiewe stereotipering van vroue as volg: "Oor die algemeen word vroulike mentaliteit gemanifesteer in 'n onderontwikkelde, kinderlike en primitiewe karakter; in plaas van honger na kennis is daar nuuskierigheid; in plaas van oordeel is daar vooroordeel; in plaas van logiese denke is daar verbeelding of 'n voorliefde om te droom; in plaas van wilskrag word daar gewens" (1931: 198). Emma Jung beklemtoon dat die implikasie hiervan is dat die manlike beskou word as beter en hoër as die vroulike wat as laer, nader aan die natuur en minderwaardig beskou word. Von Raffay beskryf nou weer die stereotipes oor mans wat afgelei word van die patriargale mentaliteit: "...die heldhaftige element, die krag wat geen swakheid toelaat nie, die gesonde wat nie die patologiese toelaat nie, die lig wat die donkerte uitsluit, die ewige opstanding wat die dood ontken..." (1986: 270).

Alhoewel dit miskien as onregverdig beskou kan word om geslag stereotipes aan die terme anima en animus te heg, is daar duidelike parallele tussen Ingrid Jonker se persepsie van mans en die animus. Daar is 'n ooreenkoms tussen haar siening van haar pa se kwaliteite met dié van die animus. Omdat sy haar verhouding met haar pa op haar verhoudings met mans projekteer, is daar 'n duidelike korrelasie tussen die animus en haar siening van mans. Dit is om hierdie rede dat ek die animus en Ingrid Jonker se ondervinding van manlikheid onomruilbaar in my analise van haar poësie gebruik.

Daar is 'n spesiaal ryk opbrengs van argetipiese vroulike simbole wat nagelate vroulike elemente na vore bring. Aan die hand van vier sprokies wat in terme van Marie-Louise Von Franz se teorieë in *The Feminine in Fairy Tales* en dié van Clarissa Pinkola Estés in *Women who run with the wolves*

bespreek sal word, sal hierdie amper vergete elemente nou van naderby bekyk word en ook in verband met die poësie van Ingrid Jonker en Antjie Krog gebring word.

Om mee te begin, kyk ons na *Die Slapende Skone of Doringrosie*. Dié verhaal is 'n vertaling vanuit die Duits; een van die talle wat deur die Grimm broers bymekaargemaak is. Oor hierdie sprokie is daar 'n kontroversiële teorie, naamlik dat dit 'n antieke tema uit *Aetnae*, een van die laaste tragedies van die Griekse digter Aeschylus, weergee: Talia, een van die godinne van sjarne, dogter van Hephaestus, was een van Zeus se vele minnaresse wat deur die jaloerse Hera vervolg is. Zeus het vir Hera diep onder die aarde weggesteek totdat sy aan twee seuns geboorte geskenk het. In mitologie is daar 'n argaïese en argetipiese motief wat telkens voorkom: die idee van 'n dormante vroulike figuur wat na 'n bepaalde tyd haar herverskyning maak. 'n Voorbeeld hiervan is die Demeter-mite waarin Persephone in die winter verdwyn en weer in die lente terugkeer na haar ma op die oppervlak van die aarde. Of in ander terme gesien: 'n melsie-godin wat in 'n diep slaap of in die dood in verdwyn en na 'n sekere tyd weer terugkeer. 'n Soortgelyke tema kom in *Die Slapende Skone* voor. 'n Verkorte weergawe daarvan verskyn in die addendum (p 96).

Verskeie interpretasies van hierdie sprokie bestaan. Von Franz interpreteer dit as volg: Die wyse vrouens simboliseer primordiale vroulikheid en personifiseer elementêre vroulike reaksies. Die motief van die wyse vrou of fee wat nie uitgenooi is nie, verteenwoordig argetipiese inhoud in die onbewuste of in normatiewe kollektiewe komplekse. Elkeen van die wyse vroue (wat in mitologiese terme as "godinne" beskryf kan word) is die metafoor vir 'n sekere patroon van gedrag. Wanneer 'n god of godin vergeet of afgeskeep word, beteken dit dat 'n sekere gedragspatroon uitgelaat is. Sekere aspekte van die kollektiewe bewuste is so prominent dat ander aspekte tot 'n groot mate geïgnoreer word. Wanneer een gedragspatroon nie behoorlik funksioneer nie, word die geheel skeefgetrek. Daar is dan 'n neurose en daar moet uitgevind word wat geïgnoreer is en wat as gevolg daarvan 'n vloek op die hele persoonlikheid plaas. Die argetipe van die moeder-godin (gesimboliseer deur die dertiende wyse vrou wat nie uitgenooi is nie) is in die Westerse samelewing afgeskeep (1972: 14, 20). Klem word op "vroulikheid" gelê, wat 'n konstruksie is wat die samelewing op die vrou projekteer en nie 'n eerlike refleksie van "vrouwees" is nie. In hierdie verband het Betty Frieden die volgende in 'n toespraak gesê: "The feminine mystique kept us passive and apart, and kept us from seeing our real problems and possibilities." Von Franz voel voorts dat die oorsprong van probleme en dinge wat in vrouens se lewens verkeerd loop dikwels die gevolg van die vermyding van swaarwigtige of gekompliseerde gevoelens is. Hierdie vermyde aspek kan nie uitgelaat word nie, want dit sal ten alle koste na vore tree soos gesimboliseer deur die moeder-godin. 'n Vrou sal byvoorbeeld vir jare lank veragterende woede koester en dit na jare eers na vore bring. Sy volg die argetipiese patroon van die moeder-godin of die dertiende wyse vrou (1972: 14, 56).

In beide Antjie Krog en Ingrid Jonker se poësie word 'n spektrum van diepgewortelde skadu-gevoelens deurentyd na vore gebring. Volle erkenning word aan die moeder-godin of die dertiende wyse vrou gegee. 'n Mens sou selfs kon sê dat sy op die hande gedra word. In Ingrid Jonker se poësie kom dit as oorwegend impulsiewe en melankoliese gevoelens na vore, terwyl Antjie Krog s'n grotendeels donker emosies soos woede weerspieël: albei verteenwoordigend van "elementêre vroulike reaksies". Clarissa Pinkola Estés voel dat alle emosies, selfs woede, aggressie en ongeduld, die draers van kennis en insig is, en psigiese verheldering kan bring. Woede kan byvoorbeeld 'n tipe mentor word wat 'n mens lei. 'n Mens kan dit personifieer en daaraan vorm gee om dit uiteindelik as 'n hulpmiddel in die wêreld te gebruik. Dit kan as 'n tipe substansie wat deur ons omskep kan word, beskou word. Dikwels werk donker emosies soos woede en jaloesie in 'n siklus-formasie: dit verrys, daal, gaan dood en word uiteindelik as nuwe energie vrygestel. Hierdie nuwe energie vind dikwels uitdrukking deur middel van kreatiwiteit. Sommige mense sê dat hulle juis kan skep wanneer hulle kronies woedend is, sonder om te wag dat dit in nuwe energie omskep word. Die probleem hiermee is dat die toegang tot die

kollektiewe bewuste – 'n reservoir van verbeeldingryke beelde en denke – deur ongeprossesseerde woede beperk word en dat dieselfde beelde of denke gevolglik oor en oor voorkom. Onomskepte woede kan 'n klaaglied word oor hoe seergemaak, onderdruk of mishandel ons is. 'n Negatiewe hantering van woede word deur Estés as volg beskryf: "...it is to destructively concentrate it in one tiny spot until, like acid creating an ulcer, it destructively burns a black hole right through all the delicate layers of the psyche" (1992: 352).

'n Mens kry die gevoel dat baie gedigte van Krog asook van Jonker wat donker emosies weerspieël deel van 'n proses van verwerking is omdat hierdie gedigte nie eentonig voorkom nie. Dit is duidelik te bespeur uit die feit dat byvoorbeeld Antjie Krog se digbundels geweldig gevarieerd is: *Dogter van Jefta* spreek meestal die ligte sy van vroulikheid aan; *Otters in Bronslaai* beklemtoon die elementêre reaksies, veral die donker sy van vrouwees; en *Kleur kom nooit alleen nie* neem amper 'n a-seksuele ondertoon aan. Die diversiteit van Ingrid Jonker se gedigte is ook duidelik: die karakter daarvan is onder andere kinderlik, swaarwigtig, intuïtief en polities.

Sekere eienskappe wat tipies van die vrou is, is ook vir 'n lang tyd eenkant geskuif. Die vroulike en manlike prinsiep kan deur die mitologie van die gode van die son en die maan gesimboliseer word, waar die son die manlike en die maan die vroulike mentaliteit voorstel. Die maan, met haar duidelike siklus, is van die vroegste tye af gekoppel aan die vrou se lewegewende siklusse soos die menstruasie-proses en die vermoë om geboorte te skenk of nuwe lewe te skep. Naïef beskou, is die son betroubaar omdat dit gereeld opkom, terwyl die maan wispelturig is, van vorm verander, vervaag en verdwyn. Dit tree dus onreëlmatig op. In die Westerse samelewing is voorkeur aan die prinsiep van die son, of, in terme van die sprokie, aan die koning wat aan die begin belangriker as die wyse vroue is, verleen.

Die moeder-godin simboliseer ook 'n ander, lank-vergete aspek van vroulikheid, naamlik 'n tipe hardheid en geregtigheid wat nie met die parallelle manlike eienskap ooreenstem nie. In moderne tye word wette grotendeels deur mans daargestel en die gepaardgaande strafmaatreëls deur hulle uitgevoer omdat die Wet op Die Romeinse Reg en 'n patriargale mentaliteit gebaseer word. Vrouens, aan die ander kant, word met vergifnis en welwillendheid geassosieer, soos deur die uitbeelding van die Moeder Maria in die Middeleeue geïllustreer word, wat die sondaars onder haar mantel geneem het en God gesmeek het om hulle te vergewe. Maar Von Franz voer aan dat die manlike manier van doen 'n enge manier is om Kwaad te bekamp. Soos uit die mitologie gesien kan word, is daar ook vroulike regverdigheid. Hierdie eienskap kan as meer individueel en persoonlik van aard as die manlike tipe beskryf word.

Terwyl die manlike houding as logies en rasioneel beskryf kan word, sou mens vroulike regverdigheid met die natuur s'n wat byna wreed en hard is, kon vergelyk. Soms reageer vroue met nydigheid teenoor dit waarvan hulle nie hou nie. Dit is dikwels noodsaaklik vir 'n ma om soos 'n wolfwyfie wat vir 'n kleintjie wat te geheg aan haar is, grom, ook haar kind wat aan haar vasklou, af te skud. Hierdie voorbeeld kan as die positiewe regverdigheid van die natuur beskryf word, maar kan moontlik van buite as aaklige of onregverdige optrede gesien word. In die tweede millennium van Christendom in die Westerse beskawing, is die kollektiewe bewussyn steeds onbuigsaam in die verwerping van die moeder-godin, veral met betrekking tot die algehele weersin in die donker sy van haar natuur (Von Franz, 1972: 34). Simone de Beauvoir beskryf dit as volg in *The Second Sex*: "In woman there is from the beginning a conflict between her autonomous existence and her objective self, her "being-the-other"; she is taught that to please she must try to please, she must make herself object; she should therefore renounce her autonomy. She is treated like a live doll and is refused liberty" (1949: 316). Haar selfstandige self wil desperaat graag ook aan die donker sy van haar natuur uitdrukking gee, maar die objektiewe self wat deur die samelewing voorgeskryf word, keer dat sy dit doen. De Beauvoir gaan voort

(1914: 376): "The young man's journey into existence is made relatively easy by the fact that there is no contradiction between his vocation as a human being and as a man." In teenstelling hiermee, word nie net 'n vrou se vrouwees ingekort nie, maar ook haar reg as mens. Dit is juis waarom die twintigste eeu deur 'n opstand van vroue teen hierdie feit gekenmerk is. Die *Slapende Skone* het wakker geword.

Teen die ouderdom van vyftien word die moeder-godin se vloek verweselik en hierdie teken van die donker of bose sy van die natuur wat na vore kom, dreig om die meisie van alle omringende lewe af te sny. Dit gebeur op haar vyftiende verjaarsdag, tydens adolessensie. Dit is algemeen bekend dat neuroses dikwels saam met adolessensie begin, aangesien sekere dele van vroulikheid nie toegelaat word om buite die kaders van kindwees te groei nie – die volwasse wêreld en die samelewing duld nie die donker sy nie. Die digters van Die Romantiek het die donker sy onder die dekmantel van fantasie en kuns uitgedruk terwyl die idee van antieke paganisme in die Renaissance weer na vore getree het toe Venus bo die Maagd Maria voorkeur geniet het. Maar die beklemtoning van Venus het 'n artistieke konsep gebly sodat kunstenaars nie deur die kerk vervolgd kon word nie (Von Franz, 1972: 43).

Die spinwiel behoort tot die kategorie van die wyse vrou en hekse. Om te spin en te weef impliseer vrugbaarheid en seksualiteit. Die spinwiel is ook verteenwoordigend van die negatiewe animus wat deur 'n self-destruktiewe oortuiging wat soms tydens vroeë jeug posvat, aangewakker word. Dit veroorsaak dat die potensiaal om 'n mens se innerlike wêreld te skep verdwyn, net soos Doringrosie wat, nadat sy haarself steek, "verdwyn". Sulke vrouens is lewende dooies, net soos in die sprokie. Die ou vrou in die verhaal is 'n tipe moederfiguur of ouma terwyl die spinwiel die ma se animus voorstel. 'n Algemene uitvloeisel van 'n negatiewe animus kan wees dat die vrou hipersensitief is en diep deur die mees skadelose opmerking geaffekteer word. Hierdie temperament word deur die digte bos van dorings wat na oormatige gevoeligheid en aggressie verwys, gesimboliseer. 'n Man wat so 'n bos probeer deurdring, word so gekrap dat hy, soos die mans in die sprokie, uiteindelik moed opgee (Von Franz, 1972: 51).

Die sprokie van *Die Slapende Skone* is die verhaal van 'n negatiewe moeder-kompleks in 'n vrou. Die verhaal van *Rooirosie* en *Sneeuwitjie* (sien addendum p 97) daarenteen, verwys na die positiewe moeder-kompleks.

In die verlede is bere afgeslag en in slagterye opgehang. Dit het dan blykbaar presies soos lomp mense gelyk. Hierdie feit is miskien 'n verklaring vir die geloof dat bere vervloekte of getoorde mense is. In vele volksverhale is bere die beliggaming van die vervloekte prins of man. Onder die volgelinge van Wotan was daar die Berserks (beri = beer, serk = vel of hemp). Om "berserk" te raak, hou 'n negatiewe implikasie in en beteken om onbeheerste woede-uitbarstings te hê wat aan 'n religieuse ervaring grens. Tydens 'n woede-uitbarsting voel 'n mens na aan die rykdom van die lewe, het 'n mens 'n gevoel van heelheid, voel 'n mens seker van 'n mens se *raison d'être* en voel 'n mens van kop tot tone verwarm. Dit is hoekom mense dikwels aan hul vermoë om hul woede uit te druk gehê raak en dit nie maklik kan opgee nie. Is woede ooit geregverdig? Von Franz voel dat 'n mens nie net die reg het op woede nie, maar dat dit ook noodsaaklik is om dit uit te druk om 'n mens self teen die aanslag van die ma se animus en ander negatiewe aspekte in 'n mens se omgewing te verdedig (1972: 63).

'n Wêreld waar niks aan die wrede kant ooit toegelaat word nie, is onrealisties en skadelik. Dikwels veroorsaak oordrewe vroulikheid en te min aggressie dat vroue deur hulle omgewing oorrampel word. Alhoewel dit as goed beskou word vir 'n vrou om nie aggressief te wees nie, vind 'n eensydig vroulike vrou in die realiteit dit soms moeilik om die lewe te hanteer. Estés voel as volg: "Even raw and messy emotions are a form of light, crackling, bursting with energy. We can use the light of rage in a positive way, in order to see into places we cannot usually see" (1992: 352).

Krog beklemtoon woede en aggressie in haar poësie juis om weg te beweeg van die tradisioneel vroulike diskoers wat een van "oordrewe vroulikheid" is en 'n houding is wat die vrou se ware natuur verrai. Sodoende probeer Antjie Krog om hierdie vals beeld van die vrou wat deur eeue heen gevorm is, af te breek. In *Otters in bronslaai* breek sy dikwels die illusie van haar eie vroulikheid af en skryf ook oor onderwerpe wat nie noodwendig aangenaam is nie. *Varkslag* (sien addendum p 109) is 'n voorbeeld hiervan. Haar beskrywing van hierdie insident is nie sentimenteel nie, maar 'n realistiese uitbeelding van 'n brutale varkslagting sonder om dit te probeer versag: "...'n mes spat die hart glipglad...sy kloutjies klopdans teen die lug...die hare waai...die voorman vou sy knipmes oop...om met sy lem die jillende spek...in een haal oop te kloof" (reëls 2, 8, 12, 16, 18, 19).

'n Wêreld waar alles saggeaard en rooskleurig is, waar niemand ooit stry nie, het die beer nodig. Die beer is 'n goedige dier, maar wanneer die dwergie onophoudelik moeilikheid veroorsaak, weet die beer dat die tyd gekom het om 'n einde daaraan te maak en slaan hy die dwergie met een veeg van sy poot dood. Die beer illustreer die ideale reaksie: die vrou moet probeer om die manlike sy in die vroulike wêreld te integreer sonder om – soos die dwergie – te ver te gaan, maar om die beer se gebalanseerde vorm van manlikheid na te streef (Von Franz, 1972: 66). Estés verduidelik dat die beer illustreer hoedat 'n mens 'n tipe druk-barmeter vir 'n mens se emosionele lewe kan hê sodat 'n mens terselfdertyd kwaai en vrygewig kan wees – of terughoudend en gewend: "One can protect one's territory, make one's boundaries clear, shake the sky if need be, yet be available, accessible, engendering all at the same time" (1992: 358). Op die oog af lyk dit asof daar 'n paradoksale verhouding tussen al bognoemde elemente is, maar inderwaarheid is hulle goed gebalanseerd. In hierdie sprokie verteenwoordig die dwergie die negatiewe animus en word hy deur die beer, die positiewe animus, geëlimineer.

Die volgende verhaal, *Die meisie sonder hande* (sien addendum p 98) is geheel en al 'n verteenwoordiging van die destruktiewe animus.

Von Franz se siening van die sprokie is as volg: Vanuit die oogpunt van die meulenaar, verteenwoordig die dogter sy anima of 'n deel van sy emosionele lewe wat hy aan die duiwel verkoop. Vanuit die vroulike perspektief simboliseer die verhaal 'n situasie waar 'n meisie deur 'n negatiewe konstellasie van haar vader-kompleks in groot gevaar verkeer. In plaas daarvan om armoede te konfronteer en iets nuuts te ontdek, wil die pa op die ou manier voortgaan, al is dit ten koste van sy eie dogter. Op 'n simboliese vlak is dit die pa se anima en eros-funksies wat agteruitgaan. Sy dogter sal dus met 'n pa wat materieel gesproke suksesvol is maar geen hart het nie, grootword. 'n Dogter met so 'n pa is nie op 'n emosionele vlak gevoed nie en loop die gevaar om óf 'n destruktiewe animus te ontwikkel en baie koud en ambisieus te wees, óf soos die meisie in ons verhaal te besef dat daar hierdie gevare bestaan waarteen sy haarself moet beskerm deur haar deelname aan die lewe in te boet. Hierdie bedreigende animus veroorsaak dat sy haarself daarvan weerhou om hoegenaamd by lewensaktiwiteite betrokke te raak. Sodoende keer sy dat die animus van haar besitsal neem (1972: 87).

In argetipiese sielkunde kan al die elemente in 'n sprokie as beskrywings van die aspekte in 'n enkele vrou se psige gesien word. In die res van die analise van die sprokie sal ek die elemente in die verhaal op die lewe van Ingrid Jonker, soos in haar poësie gereflekteer, van toepassing maak. Dus, net soos die meulenaar 'n pakt met die duiwel gesluit het, kan gesê word dat Ingrid Jonker ook 'n tipe ooreenkoms met die duiwel aangegaan het.

Uit Ingrid Jonker se digkuns kom dit na vore dat sy beskou kan word as iemand wat haarself wou koester teen die destruktiewe animus soos blyk uit die verlies aan emosionele aanknopingspunte in haar verhoudings met haar pa en met mans. Haar verwerping deur haar pa sou tot gevolg kon hê dat sy nie die gesonde aspekte van die animus in haarself sou kon integreer nie. In ruil vir

hierdie verlies het sy die gawe gehad om haarself terug te trek in 'n onbewustelike dimensie, naamlik dié van poësie. In hierdie dimensie dra sy 'n desperate en hartseer gevoel oor. Sy gee 'n leegheid en onvervuldheid weer. Dit is asof daar 'n draad van wanhoop, eensaamheid en verlange deur al die gedigte loop. In *Lied van die Lappop* (sien addendum p 113) wat al vroeër in ander terme bespreek is, word hierdie gevoel geïntensifiseer. Haar sintuie en senuweestelsel kan nie funksioneer wanneer hierdie oorweldigende mag haar beetneem nie: "...lê ek blind en stil en doof..." (reël 3); "My hande roer nie en my lyf word met jou weggaan koud en styf" (reëls 4, 5). Hierdie oordonderende mag hou vermoedelik met "die dier" in *Puberteit* verband (sien addendum p 114), "die skaduwee" of "die tokkelos" wat haar "berekend vermink" (reël 6) in *Gabriël* (sien addendum p 114). Al hierdie beskrywings is moontlik tekenend van die destruktiewe animus. Die gedig *Puberteit* kan op 'n letterlike vlak as 'n beskrywing van haar gevoelens na 'n abortie beskou word, maar "die kind" kan ook na 'n staat van geïntegreerde seksualiteit in haar psige verwys. Die "jy"-figuur is haar benaming van 'n animus waarmee sy nie wil identifiseer nie en word gedefinieer as 'n karikatuuragtige, psigopatiese en dierlike persoon wat sy verskyning tydens puberteit maak wanneer stereotipes van manlikheid en vroulikheid skielik na vore kom en haar onskuld in die kiem smoor of "vermoor".

Clarissa Pinkola Estés voer aan dat die sprokie na 'n vrou se inisiasie tot die ondergrondse woud deur middel van die deurgangsrite ("rite of passage") van verdraagsaamheid verwys. Laasgenoemde term het verskillende konnotasies, onder andere "om stewig te maak", "om robuust te maak" en "om sterk te maak". Die verhaal wentel om hierdie begrippe en is die generatiewe kenmerk van 'n vrou se lang psigiese reis. Die meisie ondergaan 'n aantal transformasie-siklusse: in alchemiese terme word die fases as volg beskryf: nigredo – verlies; rubedo – opoffering; albedo – verheldering. Die siklusse speel hulself 'n paar keer af (1992: 381). 'n Vrou se verlies aan onskuld word dikwels geïgnoreer, maar in die ondergrondse woud word sy as iemand spesiaal met deursettingsvermoë en wat hard werk om deur die lae van persepsie te werk sodat sy haar lewe beter kan verstaan, gesien. Die feit dat sy verduur en aanhou om te leer, gee aan haar beide status en eer. Inisiasie is die proses waartydens 'n mens wegkeer van 'n mens se natuurlike neigings om onbewus (naïef en oppervlakkig) te bly en besluit om – ten koste van enigiets: hetsy lyding of uithouvermoë – 'n hegte verhouding met die dieper dimensie van die psige aan te knoop (1992: 445).

Ingrid Jonker se poësie is 'n uiteenleg van haar inisiasieproses, van haar worsteling om sin uit die lewe te maak. Veral die gedig *Ontvlugting* in haar eerste bundel weerspieël haar gevoel dat sy in 'n tussenfase vasgekeer is, tussen die bopgrondse en die ondergrondse wêreld. Sy hunker terug na haar kinderjare en haar onskuld omdat sy voel dat haar poësie haar moeilike tog deur die ondergrondse woud blootlê, wys dat haar hande afgekap is en dat sy "die verwronge digter" is. Sy kan nie meer incognito wees en ander mense soos 'n kind met haar "personas" kul en koggel nie.

In die sprokie wend die ouers pogings aan om hul dogter na haar onbewustelike staat terug te lok, maar hulle is inderwaarheid magteloos om enigsins meer beheer oor haar lewe te hê: haar bestemde lot bepaal dat sy 'n swerwer, met die wind en die pad as haar nuwe ouers, moet wees. Op hierdie manier sterf haar biologiese ouers.

Daar is ses agente van transformasie in die sprokie en hulle verskyn wanneer die meisie in die adellike tuin is. Na my mening is die ses agente simbolies van Ingrid Jonker se poësie wat grootliks vir die transformatiewe kragte in haar lewe verantwoordelik was. In die sprokie, volgens Clarissa Pinkola Estés, word die meisie wat voorheen die slapende psige verteenwoordig het, nou die krygsheldin wat die uithouvermoë van 'n alleenlopende wolf het. Die gees wat deel van haar is, is haar gids wat sagte wysheid aan haar openbaar. Die tuinier kultiveer en bemes haar siel en het 'n vernuwendende effek op saad, grond en wortels. Hy gee aan haar konstante behoefte aan verandering en nuwe uitdagings aandag; en vernuwe en vervang voortdurend haar idees, beelde

en energie. Die koning is die draer van 'n skatkis van kennis in die onderwêreld. Hy het die vermoë om hierdie kennis na die buitenste wêreld uit te dra. Die priester, wat ook in sommige weergawes van die sprokie die towenaar is, is simbolies van 'n vrou se magiese en intuïtiewe kragte. Hy gee haar die vermoë om soos 'n verkleurmanneling verskillende projeksies van haarself na vore te bring. Die wyse moeder is die beliggaming van vrugbaarheid: sy is die swart grond wat glinster met mika, swart harige wortels en alle tekens van vorige lewe wat uiteindelik tot geurige humus afgebreek word. Sy is die ryk aarde waaruit idees ontspring. Die pere is daar vir diegene wat honger word op hulle ondergrondse reis. Verskeie vrugte is simbolies van die vroulike baarmoeder, onder andere pere, appels, vye en perskes. In die sprokie is perskes die argetiese verteenwoordiging van 'n onverwagse saad van nuwe lewe (1992: 418).

In die sprokie word die idee oorgedra dat, wanneer een mag in die psige verskuif, dan moet die ander volg. Die koning is verteenwoordigend van die animus en moet in die meisie se voetstaptes volg. In hierdie gedeelte wil ek aanvoer dat Ingrid Jonker se animus of "koning" nie saam met haar ontwikkel het nie en sodoende meegebring het dat sy nie haar psigiese reis kon voltooi nie. Soos in die sprokie, behoort die koning hard te werk om homself te ontwikkel. Sy rol is om die dominante idees wat die meisie in die onderwêreld geleer het na die bokant te dra. Die koning is metafories van die meisie se kollektiewe lewe. Die animus moet sy eie sewe jaar lange inisiasieproses deurmaak wanneer hy na sy vrou en kind gaan soek. Op hierdie manier word die vrou se nuwe lewenslesse nie net op haar siel geskryf nie, maar ook op die persoon wat sy na die buitenste wêreld uitdra. Dit wil voorkom asof Ingrid Jonker nie die vermoë gehad het om haar ondergrondse wêreld, soos gereflekteer deur haar poësie, met die mens wat sy na buite geprojekteer het, te versoen nie. Haar animus het haar in die steek gelaat.

In teenstelling met Estés, voer Von Franz aan dat die meisie in 'n staat van passiwiteit verval nadat haar hande afgekap is omdat sy bang is dat 'n patologiese dryfkraam haar andersins sal beetneem. Maar sy kan nie werklik op hierdie manier die probleem onder beheer hou nie – die duivel verskyn weer. In die sprokie gebeur dit wanneer sy getroud is, soos dit dikwels in die werklikheid gebeur: 'n meisie weerhou haarself daarvan om byvoorbeeld haar denke te ontwikkel deur verder te studeer, en trou liever omdat sy bang is dat die animus van haar besit sal neem. Maar as sy nie aan haar begeerte om te studeer voldoen nie, sal die duivel in die vorm van 'n onversadigbare rusteloosheid en depressie wat oor haar sal kom, herverskyn. Onder hierdie omstandighede gee sy nie voldoende uitdrukking aan haar spontaneïteit nie wat gesimboliseer word deur die silwer hande wat die afgesnydes vervang: 'n artifiële lewe vervang een wat outentiek is; impulsiwiteit word vervang deur 'n kollektiewe oorheersing. Sulke vroue is egter altyd van 'n dooie aspek in hul lewens bewus (1972: 94).

Krog se bundel *Otters in Bronslaaie* is 'n refleksie van die vrou wat haar siel as 't ware aan die duivel verkoop ten koste van 'n subjektiewe lewe van spontaneïteit en impulsiwiteit. 'n Outentieke lewe word opgeoffer vir 'n kollektiewe een waar man, huis en kinders voorkeur geniet. Die bundel beeld duidelik die frustrasie, irritasie en verveeldheid wat hierdie keuse kan inhou, uit. 'n Voorbeeld hiervan is die gedig *Hoe en waarmee oorleef mens dit?* (sien addendum p 110): "Ek is dikbek soos 'n meelsak / afgechip soos 'n melkbeker / met hande ouer en droër as gisteroggend se toast...en wonder / hoe oorleef mens dit?" (reëls 22-28). Die gedig *Met hulle is ek* (sien addendum p 111) beeld uit hoedat die spreker haarself verwyt omdat sy gekies het om kinders groot te maak ten koste van die skryf van poësie: "Met hulle is ek: / Al die ma's wat uitvind NIKS haal doekvlekke uit behalwe jik nie / al die ma's wie se kinders hakkel of bednatmaak / uit hierdie vrouens is nie eens kinders te maak nie / en godweet, ook nie poësie nie" (reëls 1, 9, 12, 13).

Clarissa Pinkola Estés se interpretasie van die silwer hande in die sprokie is positief: "To be given silver hands is to be invested with the skills of spirit hands – the healing touch, the ability to see in the dark, the ability to have powerful knowing through physical sensing." Die psigiese hande

gee haar die vermoë om die raaisels van die onderwêreld beter te begryp, maar as sy teruggaan na die bokant sal sy die silwer hande as bates behou. Die silwer hande is simbolies van die inlywing van die meisie tot die weë van die onderwêreld: sy neem die rol van koningin van die onderwêreld aan deurdat sy nie met 'n kroon op haar kop gekroon word nie, maar met silwer hande aan die einde van haar arms (1992: 428).

Von Franz voel dat die woud verteenwoordigend van 'n onkonvensionele en interieure wêreld is, waar kollektiewe menslike aktiwiteite geen impak het nie. Dit is 'n plek waar animus-opinies en lewensverwagtinge geen gewig dra nie. Die natuur is 'n metafoor vir 'n spontane lewe en dit bied uitkoms vir 'n vrou wat deur 'n negatiewe animus vernietig is. Vroue het 'n noue verhouding met die natuur. Die meisie in ons sprokie gaan die woud in waar sy die engel ontmoet. Wanneer daar 'n punt in 'n vrou se lewe kom waar niks meer sin het nie, vind vroue vertroosting in die natuur (1972: 99).

Estés beskryf die woud as wild en groot, 'n argetipiese en heilige inisiasie-terrein waar die bome van die voorvaders groei. Hier vind die meisie vrede vir sewe jaar, omdat sy tuis voel in hierdie boomland: sy word gesimboliseer deur die bloeiende appelboom en sy herken die woud as die plek waar haar vurige en bloeiende siel weer kan wortel slaan (1992: 445).

Digkuns, soos die natuur, kan beskryf word as 'n medium tot die wêreld van die primordiale en die onbewuste. Ingrid Jonker se werk is intuïtief van aard en spruit uit 'n onbewuste wêreld. Haar poësie is dikwels 'n manifestasie van 'n hunkering na die natuur, spesifiek na die see. Estés voer aan dat, in die sprokie, 'n ander natuurverskynsel, naamlik die bloeiende appelboom simbolies is van die uitbundige, wilde en ongebonde natuur van 'n vrou se lewe. Die boom is ook tekenend van die vroulike, bloeiende energie wat in siklusse van psigiese lentes wat volg op psigiese winters, van haar terugtrek en na haar terugkeer. Soms word die waarde van hierdie element in 'n vrou se lewe onderskat en is die hele psige as 't ware aan die slaap en onbewus van die wye moontlikhede van die vroulike natuur. Wanneer hierdie bloeiende impuls nie oor en oor hernu word nie, verval ons lewens in 'n staat wat staties en sonder hoop is (1992: 399). Net soos die meisie in die sprokie wat vertroosting in bome vind, is dit 'n ander natuurlike element, naamlik die see, waarheen Ingrid Jonker terugkeer of waarin sy toevlug probeer vind wanneer sy aan die slaap is en wanneer haar lewe vir haar geen betekenis meer dra nie.

Die Eskimo sprokie *Die vrou wat 'n spinnekop geword het* (sien addendum p 100) is deur Knud Rasmussen neergeskryf en gaan oor 'n vrou wat in 'n spinnekop verander. Die verhaal toon *interessante parallele en ooreenkomste met die karakter van Ingrid Jonker se poësie:*

Hierdie sprokie kan met die lewe van Ingrid Jonker, soos in haar poësie gereflekteer, in verband gebring word. Volgens Von Franz simboliseer die sprokie 'n proses van individuasie wat nie volbring is nie. In die verhaal verteenwoordig die aarde die domein van die destruktiewe animus terwyl die hemel 'n innerlike wêreld van fantasie voorstel waarin die meisie vasgevang is. Van 'n buitenste perspektief kan sy beskou word as iemand wat verkies om geïsoleerd en effe eienaardig te bly (1992: 340).

Die vader se animus veroorsaak dat sy uit die lewe gedryf word net soos Ingrid Jonker deur 'n negatiewe manlike element gedryf is en uiteindelik toevlug gevind het in die digkuns: Haar digkuns reflekteer 'n voortdurende soektog na die animus. Heelwat gedigte het uitbeeldings wat geïnterpreteer kan word as die positiewe animus wat van haar ontvlug, byvoorbeeld in *Ek het na die pad van my liggaam gesoek* (sien addendum): "o ek wou net jou skaduwee ken, steenbokkie / en die skaarse gewig van jou vluggende lyf" (reëls 5, 6). In *Op alle gesigte* (sien addendum p 115) beskryf die spreker die onverstaanbaarheid van die animus alhoewel sy dit beskryf as "altyd voor my in die pad van my oë". Sy wil nie haar eie destruktiewe animus herken of erken nie:

"...en my enigste vrees is besinning wat jou bloed wil verander in water / wat jou naam wil verander in 'n nommer / en jou oë ontsê soos 'n herinnering" (reëls 13-16).

In die sprokie veroorsaak die destruktiewe animus dat die meisie op 'n jong ouderdom spiritueel en emosioneel geskaad word en gevolglik liewer met 'n kop as met 'n menslike man trou. Sy het dus 'n onware en fantastiese siening van mans. Die kreatiewe animus is so sensitief dat 'n realistiese siening onmoontlik word en dat sy in die see of die waters van die kollektiewe onbewuste in hardloop. Verder kies sy die pad na die hemel in plaas van die pad na die aarde. Met ander woorde, sy skram weg van 'n realistiese bestaan. Die vrou wat sy bo in die hemel ontmoet, is 'n simbool van die meisie se selfbeeld, 'n positiewe en sterker figuur as die maan, wat 'n simbool van manlikheid in die Eskimo-kultuur is: die vrou tjie het beheer oor die siklusse van die maan en kan help om die meisie teen die destruktiewe animus te beskerm (Von Franz, 1972: 113, 128). Insgelyks kan Ingrid Jonker se poësie en vroulike kreatiwiteit as die vrou tjie in die hemel wat as 'n tipe beskermingsmeganisme dien, beskou word.

Die feit dat die meisie nie haar oë betyds oopmaak nie, is simbolies van 'n onwilligheid of onvermoë om die realiteit weer aan te durf. Nadat sy so lank met die maangod "getroud" was, of haarself met 'n illusionêre vorm van manlikheid vereenselwig het, is 'n terugkeer na die werklikheid vervelig of selfs onmoontlik (Von Franz, 1972: 127). Ingrid Jonker se poësie is 'n poging om haarself teen die werklikheid te verskans en haarself in 'n wêreld van illusie te verwickel waar 'n verwronge beeld van manlikheid die gevolg van 'n destruktiewe animus is.

SAMEVATTING:

As vroeëre digter reflekteer Antjie Krog se werk 'n geloof in die vrou as onderdanig en dienend. Haar anima-georiënteerde psige ondergaan 'n ommeswaai en 'n bundel soos *Otters in Bronslaa* getuig van die vrou wat die kelder oopmaak en bereid is om met die gruwels (in Bloubaard-terme beskryf) gekonfronteer te word. Sy vereenselwig haarself met emosies soos woede en aggressie wat as "negatief" beskou word in verhouding tot die vrou in groot dele van die samelewing. In haar mees onlangse bundle, *Kleur kom nooit alleen nie*, blyk dit dat sy die parameters van manlik en vroulik oorskry en 'n meer androgene identiteit aanneem.

Ingrid Jonker se hele oeuvre getuig daarvan dat sy in haar anima verwickeld is. Sy vereenselwig haar met die onskuld en naiwiteit wat sy as kind ervaar het. In terme van die Bloubaard-storie, probeer sy om die sleutel van bloed te skrop of om die negatiewe animus te ontken in plaas daarvan om dit te konfronteer. Haar poësie weerspieël 'n psigiese regressie. In haar mislukte verhoudings perpetueer en beklemtoon sy haar onvermoë om haar animus te integreer. Haar psigiese ontkenning en ontnugtering vind in al haar bundels neerslag. Die gevoel van wanhoop en hulpeloosheid vind in haar uiteindelijke selfmoord volbrenging.

In Krog se werk word 'n gevoel van geweldige worsteling en stryd weergegee deur haar digterlike vertolking van haar stryd om beide aspekte van die psige te integreer. Deur middel van konfrontasie bereik sy uiteindelik 'n balans tussen haar animus en anima. In teenstelling hiermee, getuig die werk van Ingrid Jonker van iemand wat van 'n integrasie van die twee wegskram. Die vermyding hiervan lei tot 'n onvermoë om die siklus te voltooi en 'n gevoel van heelwording te bereik.

Die tekstuur en rykdom van vrouwees is vir 'n lang tyd geïgnoreer omdat 'n dualisme tussen "positiewe" en "negatiewe" eienskappe ontstaan het: tradisioneel geassosieerde "positiewe" elemente is gefortifiseer en daar is weggeskram van die donker sy omdat dit as "negatief" geëtiketteer is. Binne die paradigma van sprokies wat argetipiese kennis uit die kollektiewe onbewuste na vore bring, word hierdie paradoks in die vroulike psige, veral in die laaste vier sprokies, op 'n simboliese wyse beklemtoon. Lig word op die positiewe effekte van die donker

aard van vrouwees gewerp: en wanneer slegs ligte aspekte na vore kom, is daar 'n moontlike onderdrukking van gevoelens wat die hele psige, metafories gesproke, aan die slaap sit. Die nuwe vrou groei nadat haar hande afgekap is en sy geforseer word om buite haar bewustheidsdimensie te beweeg. Slegs wanneer die kennis wat sy in die onbewustelike sfeer opgedoen het egter weer na buite gedra kan word, is dit vir haar nuttig. Die werk van Ingrid Jonker en Antjie Krog toon parallels met die sprokies en plaas die relevansie daarvan binne 'n moderne raamwerk.

ADDENDUM

Bluebeard

"There is a hank of beard that is kept at the convent of the white nuns in the far mountains. Some say it was the nuns who buried what was left of his body, for no one else would touch it..."

It was said that Bluebeard courted three sisters at the same time, but all three were suspicious of his blue beard. In an effort to convince them of his geniality, Bluebeard invited the three sisters and their mother on an outing to the forest. The party cantered off into the forest and Bluebeard told them stories and fed them dainty treats. Afterwards the sisters liked him more, but the two older sisters' initial fear returned and they vowed never to see him again. The youngest sister, however, convinced herself that he was an elegant partner in marriage and that his beard wasn't as blue as she had thought at first. She also accepted his hand in marriage.

A time came that he had to leave the castle and he entrusted to her his ring of keys with the words: "You may use all the keys and open all the doors, except the little tiny key with the scrollwork on top – do not use this key!" Her sisters came to visit and they were very curious about the castle that was three storeys high and had a hundred doors in each wing. The sisters made a game of finding which key fitted which door. Although the youngest sister warned her two older sisters not to use the tiny little key, they could not contain their curiosity. After finding locks for all the keys, they at last tried the little key in a small door. The door swung open. Inside a horrifying sight awaited them: there were blood, blackened corpses, bones and skulls. Terrified, they rushed out. The tiny key was weeping blood that caused the wife's dress to be stained red. She tried to stop the bleeding by scouring it with horsehair and pressing ashes onto it – but to no avail. In a desperate attempt she put the key in her wardrobe.

The next morning her husband arrived home and wanted his key ring back. Immediately he noticed that the tiny key was missing. He was furious and when he threw open her wardrobe, all her silk gowns were drenched in blood. He shouted: "Now it's your turn, my lady." However, before he dragged her off, she pleaded for a few minutes to prepare for her death, and he granted her this. Back in her chamber, she called on her sisters to ask for her brothers' help. A few seconds later Bluebeard screamed: "I am coming to get you!" As his hands were outstretched to seize her, her brothers galloped into the castle and charged into her chamber just in time to save their sister.

There and then they advanced upon him with swords, striking and slashing, cutting and whipping, beating Bluebeard down to the ground, killing him at last and leaving for the buzzards his blood and gristle.

Die Slapende Skone / Doringrosie

Eendag, lank, lank gelede, was daar 'n koning en koningin wat hartseer was omdat hulle nie kinders kon hê nie. Op 'n dag het die koningin in 'n poel gebad en weereens gewens dat sy 'n baba kon kry. Op daardie oomblik maak 'n padda sy verskyning en sê vir haar dat haar wens voor die einde van die jaar bewaarheid sou word. Kort voor lank is daar toe 'n pragtige baba-dogter gebore. 'n Groot fees waarheen vriende, onderdane, familielede en twaalf wyse vroue uitgenooi is, is gehou. Inderwaarheid was daar dertien wyse vroue, maar een is nie genooi nie omdat daar slegs twaalf goue borde was. Toe die fees amper op 'n einde was, het die wyse vroue wonderlike gawes en geskenke aan die baba geskenk en haar deugde, skoonheid, rykdom en so meer toegewens, maar net toe die elfde een haar gawe aan die baba oorgedra het, storm die dertiende vrou in, woedend en passievol terwyl sy 'n vloek oor die koningskind uitspreek: "Die

prinses sal op haar vyftiende verjaarsdag haar vinger op die naald van 'n spinwiel prik en sterf!" Almal was verskrik en hulpeloos, maar die twaalfde wyse vrou het na vore getree en die vloek versag: "Sy sal nie doodgaan nie, maar sal vir 'n honderd jaar lank vas slaap."

Die koning het uit vrees vir sy dogter se lewe opdrag gegee dat elke spinwiel in die land verbrand moes word. Maar op die dag van die prinses se vyftiende verjaarsdag was die koning en koningin nie tuis nie en is sy alleen in die kasteel gelaat. Die prinses kon die kasteel vrylik verken en het die spiraaltrap van 'n verlate toring uitgeklim. Heel bo was daar 'n kamer waarin daar 'n ou vrou agter 'n spinwiel besig was om te spin. Die jong prinses was nuuskierig en wou weet waarmee die ou vrou besig was. Die vrou het haar uitgenooi om self te probeer. Skaars het die wiel begin draai, of die voorspelling is verwesenlik, want die meisie het haar vinger geprik, op 'n bed neergeval en op dieselfde oomblik baie vas aan die slaap geraak.

Die slaap het oor die hele paleis uitgebrei: die koning en koningin asook al hulle howelinge het begin slaap. Die perde in hul stalle, die vlieë teen die mure, die duiwe onder die dak het begin slaap, en selfs die vuur in die herd het opgehou om te brand. Die kok wat besig was om die ongehoorsame hofknapie se hare te trek, het dadelik begin snork. Die wind het opgehou waai.

Rondom die paleis het 'n ruie doringroosbos begin groei totdat die kasteel daaragter verdwyn het. Die legende van die Slapende Skone het ontstaan en is dwarsoor die land vertel. Gevolglik het heelwat heldhaftige jong prinse, in 'n poging om 'n weg deur die digte bos na die pragtige jong prinses te baan, verstremel geraak en gesterf. Na verloop van baie jare het 'n prins uit 'n vreemde land die koninkryk binnegekom. Hy het gehoor van die legende van Die Slapende Skone en was vasberade om tot haar redding te kom. Die dag toe hy by die kasteel aankom, was dit toevallig die laaste en honderdste jaar van die vloek en net toe hy by die digte doringbos om die kasteel aankom, was dit nie nodig om sy pad met moeite oop te veg nie. Die dorings het vanself in pragtige blomme verander en 'n paadjie na die kasteel het vir hom oopgegaan. In en om die kasteel was alles en almal egter nog vas aan die slaap. Hy het die toring waarin die prinses was uitgeklim, haar sien slaap en vooroor gebuk om haar te soen. Op dieselfde oomblik het sy haar oë oopgemaak en hom met 'n glimlag gegroet. Geleidelik het die res van die kasteel se inwoners wakker geword en doodgewoon aangegaan met lewe asof niks gebeur het nie.

Kort voor lank is Doringrosie met die prins getroud en het hulle die res van hul dae gelukkig saam gelewe.

Rooirosie en Sneeuwitjie

Eendag, lank, lank gelede, was daar 'n ou weduwee wat in 'n huisie in 'n woud gewoon het met haar twee kinders wat so mooi soos blomme was en gevolglik as Rooirosie en Sneeuwitjie bekend gestaan het. Rooirosie was luidrugtig en lewendig terwyl Sneeuwitjie stiller en teruggetrokke was. Maar albei was baie gehoorsaam, hulpvaardig en het nooit gestry nie.

Een aand toe hulle by die vuurherd sit, is daar 'n klop aan die deur. Toe Rooirosie oopmaak, verskyn daar 'n beer wat honger en half bevrore is. Hulle het hom ingenooi om langs die vuur te lê sodat hy kon warm word terwyl hulle die sneeu van sy pels verwyder het. Hulle het lekker met die saggeaarde beer wat die hele winter lank by hulle gebly het, gespeel. Toe die lente aanbreek, het die beer verduidelik dat hy weer die woud moes ingaan om sy skatte die heel somer lank van die bose dwergies wat na die winter weer hul verskyning maak en alles voor hul aangesig steel, weg te hou.

Eendag het die twee susters in die woud gaan hout optel en afgekom op 'n dwergie wie se baard aan die stam van 'n boom vasgehaak het. Die klein mannetjie het verontwaardig gevra: "Gaan julle net verbygaan sonder om hulp aan te bied, julle simpel ganse?" Die susters het kliphard

probeer om die dwergie se baard los te kry – sonder sukses – en Rooirosie stel toe voor dat hulle hulp kry. Hierop het die dwergie gereageer: "Julle dom skape! Asof daar nie al genoeg mense om my is nie!" Sneeuwitjie het onthou dat sy 'n skêr in haar sak gehad het waarmee sy die punt van sy baard kon afknip om hom te bevry. In plaas daarvan dat hy die twee meisies vir hul hulp bedank, het die dwerg hul egter nog verder beledig en verwyt dat hulle 'n deel van sy pragtige baard afgeknip het.

'n Ruk na hierdie gebeurtenis het die twee susters gaan visvang. Langs die dam het hulle tot hul verbasing weereens die dwergie gesien. Hy was besig om 'n wilde dans op die oewer uit te voer omdat sy baard in sy visstok verstrengel was en die krag van die vis wat hy gevang het, te groot vir sy tenerige lyfie was. Dus moes die meisies weer vinnig tot sy redding kom: hulle het toe nog 'n deel van sy baard afgeknip. Die dwergie was woedend: "Dit is nou 'n manier om my mooi gelaat te misvorm – die mooiste deel van my baard is nou af!"

Op 'n dag is die susters na 'n nabygeleë dorp om naalde, spelde en garing te gaan koop. Op pad terug het hulle 'n arend gesien wat al laer en laer vlieg om hul ou vriend, die dwergie, te vang. Rooirosie het dadelik ingegryp en die dwergie gered van die arend se kloue. Hierop het die dwergie kwaai gereageer: "Kyk nou net hoe het julle my baadjie verniel!" Kort daarna het die susters 'n hele hoop skatte wat in die oopte lê gesien en nader gegaan om dit te bewonder. Die dwergie het ergerlik gevra: "Vir wat staan julle daar en gaap my juwele aan asof julle van niks beter weet nie?" Ewe skielik het die beer dreigend op die dwergie afgestorm en die mannetjie het uitgeroep: "Spaar asseblief my lewe. Neem eerder al my edelgesteentes. Ek is in elk geval te klein om 'n goeie maaltyd te wees. Neem liever die lewe van hierdie twee meisies wat so vet soos kwartels is." Maar eensklaps het die beer die dwergie met sy poot geslaan sodat die dwergie nooit weer geroer het nie.

Die volgende oomblik het die beer sy pelsjas verloor en in 'n lang man, geklee in goud, verander. Hy het aan hulle verduidelik dat hy eintlik 'n koningskind was en dat die dwergie jare tevore sy rykdom gesteel en hom met 'n bose towerspreuk in 'n beer verander het. Die enigste manier waarop hy weer bevry kon word, was om die wrede dwerg dood te maak.

Hulle het al drie huis toe gegaan en kort daarna is Sneeuwitjie met die prins getroud en Rooirosie met sy broer.

Die meisie sonder hande

Eendag was daar 'n meulenaar wat al hoe armer geraak het totdat hy net sy meul en 'n groot appelboom oorgehad het. Op 'n dag toe hy op pad bos toe is om te gaan hout kap, het 'n ou man hom voorgekeer: "Hout kap gaan jou nêrens bring nie. Ek sal jou ryk maak as jy vir my dit wat agter jou meul staan, belowe." Die meulenaar het tot die slotsom gekom dat dit immers net sy appelboom kon wees. Die man het skelm gelag met die woorde: "Ek sal na drie jaar dit wat aan my behoort, kom haal."

By die huis het die meulenaar vir sy vrou van hulle ooreenkoms vertel. Skaars het hy sy storie klaar vertel of sy vrou roep uit: "Ag, my man! Die ou man was die duiwel en dit is nie die appelboom wat hy wou gehad het nie, maar ons dogter wat besig was om die agterplaas te vee!" Die jong meisie was pragtig en gedurende die volgende drie jaar standvastig in haar geloof in God. Toe die dag kom waarop die Bose Gees sy beloning moes gaan haal, het die meisie haarself skoon gewas en 'n sirkel met kryt om haarself getrek. Die Bose Een kon nie naby haar kom nie en het woedend vir haar vader beveel dat sy nie naby water mag kom om haarself te was nie, want andersins sou hy geen mag oor haar hê nie.

Die volgende dag het die meisie so erg gehuil dat haar hande sopnat was. Woedend het die duiwel vir die meulenaar geskree: "Sny haar hande af, of ek kan haar nie in my mag kry nie."

Onsteld het die meulenaar geantwoord: "Hoe kan jy verwag dat ek my eie kind se hande moet afsny?"

Maar die Bose Een het gewaarsku: "As jy dit nie doen nie, sal ek j^ó moet saamneem!" Die meulenaar het sy dogter gevra om hom te vergewe vir die wreedaardige daad wat hy haar moes aandoen.

Die Bose Een het vir die derde keer weer sy verskyning gemaak, maar die meisie se arms was weereens nat van die tranes. Hierdie keer was die Bose Een verplig om haar op te gee en het hy gevolglik alle mag oor haar verloor.

Die meulenaar het vir sy dogter gesê: "Jy was vir soveel jare lank 'n goeie dogter, dat ek my hele lewe lank vir jou sal sorg."

Hierop het sy geantwoord: "Ek kan nie hier bly nie, maar sal die wye wêreld ingaan waar simpatiegesinde mans my alles sal gee wat ek nodig."

Met hierdie woorde vertrek die meisie toe op haar lang reis en kom uiteindelik by 'n toweragtige tuin van adellikes uit. In die maanlig het sy 'n boom gesien wat die mees perfekte vrugte gedra het. Maar sy kon nie die tuin binnegaan nie, want dit was omring deur water. Toe 'n knaende honger van haar besit neem, het sy besluit om te kniel en tot God te bid. Opeens het daar 'n engel aan haar verskyn wat vir haar 'n droë pad deur die water oopgemaak het. Sy het die tuin binnegegaan, maar al die pere was genommer. Een peer was genoeg om haar honger te verlig. Die tuinier het dit gesien, maar nie nader gegaan nie omdat hy gedink het dat sy 'n gees was.

Die tuinier het die volgende dag vir die koning vertel van die meisie-gees sonder hande wat die peer met haar mond en sonder hande geëet het en hoe 'n engel haar vergesel het en 'n pad vir haar deur die water oopgemaak het. Die koning het besluit om daardie aand die meisie saam met 'n priester af te loer. Daardie selfde aand omstreeks middernag het die meisie weer haar verskyning gemaak en soos die vorige aand weer 'n peer met haar mond geëet. Die priester het na haar gegaan en gevra: "Is jy van die hemel of van die aarde – 'n mens of 'n gees?"

Hierop het sy geantwoord: "Ek is nie 'n gees nie, maar 'n arme jong meisie wat heeltemal verlore is."

Hierop het die koning na vore getree en gesê: "By my kan jy 'n heenkome vind. Ek sal jou nie verlaat nie." Hy het haar saamgeneem na sy paleis, met haar getrou en vir haar silwer hande laat maak.

'n Jaar later is die koning verplig om te gaan veg in die oorlog en om die jong koningin aan die sorg van sy moeder oor te laat. Kort hierna het die jong koningin aan 'n seuntjie geboorte geskenk. Die moeder het 'n brief aan haar seun geskryf om hom die vreugdevolle nuus mee te deel, maar die boodskapper het langs die pad aan die slaap geraak en die Bose Een het 'n ander brief in sy sak gesit – een wat vermeld het dat die koningin aan 'n baba wat half mens en half dier was, geboorte geskenk het. By ontvangs van die brief was die koning diep ontsteld, maar het teruggeskryf om vir sy moeder te vra om nogtans mooi na sy vrou te kyk totdat hy terugkom.

Weereens het die boodskapper langs die pad aan die slaap geraak en die Bose Een het die inhoud van die brief weer verander sodat daar gestaan het dat die moeder die jong koningin en haar kind moes doodmaak en haar tong en oë moes hou as bewys dat sy wél die bevel uitgevoer

het. Die koningin was geskok oor hierdie boodskap en kon dit nie oor haar hart kry om die twee onskuldige lewens te neem nie. Sy het toe 'n kalf laat doodmaak, die oë en tong daarvan laat uitsny en vir die koningin gesê om die wye wêreld in te gaan en nooit weer terug te keer nie. Die koningin het bitterlik gehuil, maar bind toe die kind op haar rug vas en gaan 'n donker woud binne. Radeloos het sy op haar knieë neergeval en tot God gebid.

Opeens het 'n engel verskyn en haar na 'n klein huisie gelei waarop die volgende woorde gestaan het: "Mag almal wat hier woon, vry wees." Uit die huis het daar 'n meisie gekom, so wit soos sneeu. Sy het vir die koningin gesê dat sy 'n engel was wat deur God gestuur is om na haar en haar kind om te sien. Vir die volgende sewe jaar het die koningin gelukkig in die klein huisie gebly en het God daarvoor gesorg dat haar hande weer aangegroei het.

Ondertussen het die koning teruggekom en met sy koms het sy moeder uitgeroep dat hy 'n wrede man was wat sy eie vrou en kind laat doodmaak het, maar dat sy tog sy bevele gehoorsaam het – as bewys het sy die tong en oë vir hom gewys. Die koning het bitterlik begin huil oor sy liewe vrou en kind. Sy moeder het hom jammer gekry en vir hom die waarheid vertel, maar ook gesê dat sy vrou nooit weer sou terugkeer nie. Hierop het die koning gesweer dat hy nooit weer sou eet of drink voordat hy nie sy vrou en kind opgespoor het nie.

Met hierdie woorde het die koning met sy groot soektog begin. Vir sewe jaar het hy na hulle gesoek in elke grot en rotsskeur, maar sonder sukses. Uiteindelik het hy by die huisie in die bos uitgekom. Die engel het hom ingelaat en vir hom kos en water aangebied, maar hy het geweier, sy gesig bedek met 'n sakdoek en aan die slaap geraak. Die engel het vir die koningin en haar seun gesê dat die koning gekom het. Die seuntjie het in ongeloof gesê: "Het ek dan 'n vader op hierdie aarde? Ek het dan altyd gedink dat ek slegs 'n vader in die hemel het! Hoe kan ek met hierdie vreemde man praat?"

Toe die koning dít hoor, het hy wakker geword en die koningin het haarself en hul seuntjie aan hom voorgestel. Sy het vir hom gesê dat God, deur sy genade, haar hande weer laat aangroei het en sy het haar silwer hande gaan haal as bewys dat sy wel die koningin was. Hierna was hy daarvan oortuig dat hulle wel sy vrou en kind was. Ná 'n maaltyd met die engel is die drie weer terug na die paleis waar hulle gelukkig saamgeleef het tot die einde van hul lewens.

Die vrou wat 'n spinnekop geword het

Eendag was daar 'n man en 'n vrou wat heel gelukkig saam met hulle dogter gewoon het, behalwe dat die dogter 'n weersin in mans gehad het en nie wou trou nie. Elke man wat haar pa na die huis gebring het as potensiele troumaat, het sy geweier en in 'n slegte bui verval. Die pa was baie hartseer oor sy dogter se reaksie en het aan haar verduidelik dat sy hulle enigste dogter was en dat 'n skoonseun hulle, wanneer hul eendag oud was, sou kon bystaan deur voedsel en klere te help voorsien.

Hierdie woorde het die meisie baie ontstel en sy het in die veld tussen klein heuweltjies gaan wandel. Skielik het daar 'n kop agter 'n heuweltjie uitgespring, vir haar geglimlag en gesê: "Ek weet dat jy nie 'n man wil hê nie, maar ek is nou hier vir jou; ek is deel van 'n groot en magtige stam." Die meisie was vir die eerste keer in haar lewe gelukkig met 'n jong man. Daarom tel sy hom toe op en vat hom saam met haar huis toe. Die ou man en sy vrou was bly dat hulle dogter uiteindelik gelukkig was met 'n jong man. Alhoewel hulle hom nie te siene gekry het nie, kon hulle hoor hoe die twee saam lag en gigger in haar kamer.

Op 'n dag, toe hul dogter nie tuis was nie, het die ou man gaan kyk hoe die jong man in sy dogter se kamer lyk. Onder haar pelskometers het hy net 'n kop gesien en in afgryse uitgeroep: "n Seun sonder 'n lyf wat nie kan jag nie, het vir ons geen nut nie!" Met dié woorde steek hy 'n

mes in die seun se oog en gooi hom op die ashoop. Die kop het begin wegro, al oor die velde totdat dit uiteindelik in die see verdwyn het. Slegs 'n bloederige spoor het agtergebly.

Toe die meisie by die huis kom en agterkom wat gebeur het, het sy bitterlik begin huil, aangetrek en die bloedspoor gevolg tot by die see. Sy het in die branders probeer spring, maar kon nie omdat dit so hard soos hout was. Moedeloos het sy besluit om terug te gaan na die land om 'n lemming op te spoor, want sy het geweet dat lemmings veronderstel was om magiese kragte te hê. Uiteindelik het sy een gevang en dit in die see gegooi. Onmiddellik het daar 'n pad na die bodem van die oseaan oopgegaan. Sy het by 'n huisie uitgekom waarin 'n man en sy vrou met hul seun wat onlangs 'n oog verloor het, gewoon het. Sy het uitgeroep: "Ek is terug. Ek het jou kom haal."

Hierop het die seun geantwoord: "Jou ouers het my verwerp en ek wil nooit weer enigiets met jou uit te waai hê nie." Die meisie was so ontsteld dat sy drie keer om die huis gehardloop het, in dieselfde rigting waarin die son in die hemele draai. Twee paaie het voor haar verskyn: een na die hemel en een na die dieptes van die aarde. Sy het die pad na die hemel gekies, maar die seun het uitgeroep dat sy die verkeerde pad kies. Die meisie het weemoedig teruggeroep: "Dit maak nie regtig saak nie, want my lewe is in elk geval nie meer die moeite werd as jy my nie meer wil hê nie." Die seun was spyt oor sy woorde en het haar gesmeek om terug te kom, maar sy was al te hoog en buite sy bereik.

Na 'n lang ruk het sy 'n gat met 'n deksel daarop bereik en toe sy dit regkry om deur die gat te klim, was daar opnuut weer 'n hemel, land en water. Sy het langs 'n pragtige meer gesit en gehoop dat sy sou doodgaan en dat haar liggaam sou disintegreer. Skielik het sy die gespat van spane in die water gehoor, opgekyk en 'n man in 'n kajak gesien. Alles om hom was van skitterende koper – sy kajak, sy spane en sy harpoen. Sy het in die lang gras gesit en gedink dat sy goed versteek was, maar hy het begin sing:

'n vrou se boesem tempteer 'n kajak
wat oor die groot meer dryf...

Hierna het hy sy een arm na die hemele gerig en die ander een na die aarde. Die meisie het opeens gesien dat haar bolyf kaal was en dat haar pelsjas oor sy arm gedrapeer was. Weereens het die man sy lied gesing en sy een arm na die hemel gewys en sy ander arm na die aarde. Hierdie keer was die meisie heeltemal kaal en kon nie verstaan wat besig was om met haar te gebeur nie. Vir 'n derde keer het die man sy lied gesing; en sy het haar bewussyn verloor. Toe sy wakker word, het sy langs die man in sy kajak gesit. Die man het tot ver anderkant die meer geroei terwyl sy nat spane in die sonlig geskitter het. Hulle het nie met mekaar gepraat nie totdat hulle by 'n vissersdorpie waar twee huise gestaan het uitgekom het: 'n groot huis in die voorgrond en 'n kleiner een in die agtergrond. In 'n streng stemtoon het hy vir haar gesê: "Jy moet na die groot huis toe gaan, nie na die kleintjie nie."

Sy is dus na die groot huis wat leeg en onpersoonlik was. Daar was nie 'n siel in sig nie totdat 'n klein vroultjie met klere wat van die derms van 'n bebaarde rob gemaak was, ingehardloop het en die meisie gewaarsku het dat die man gevaarlik was en haar wou doodmaak. Die meisie is saam met die vroultjie terug na die klein huisie. Die meisie is gewaarsku dat die man baie kwaad sou wees indien hy haar daar sou vind. Daarom het die vroultjie vir haar 'n towerbotteltjie seewater waarin daar vier stukkie walvisvel was, gegee en vir haar gesê om dit in sy gesig te gooi as hy sou opdaag. Alles het volgens plan verloop en, nadat die meisie gedoen het wat die vroultjie gesê het, het die man al sy kragte verloor. Die twee vroue het na die groot huis gegaan – die woning van die maangees. Dit was juis die man in die maan wat probeer het om die meisie te verleë, hy wat nou magteloos was.

In sy huis het die vrou opgekyk na die dakbalke waartussen takbokke rondgehardloop het. In die hoek van die kamer was daar 'n reuse watertenk waarin walvisse, walrusse en robbe rondgeswem het. In die middel van die vloer het 'n walvis se skouerblad gelê en deur een van die openinge daarin kon hulle die aarde sien. Die mense op die aarde het uitgeroep dat hulle walvisvleis of lang lewens begeer, want hulle het geweet dat die maangees sterk genoeg was om al hierdie dinge vir hulle te gee.

Die meisie het al die plekke op die aarde bekyk en op Tikeraq, die grootste plek op aarde, gefokus. Hier was baie mense wat water na die nuwe maan opgegooi het, want toe die vrou die maangees verswak het, kon hul al hul wense na hom bring. Die groot maan wat soos koper kon skyn, was minder vrygewig. Sekere jagters het groot skepels na die maangees se huis opgegooi. Wanneer toorwoorde uitgespreek is oor die lepels, het hulle geweldig vergroot teen die tyd dat hulle die maangees se huis bereik het, en gevolglik kon die maangees 'n rob, 'n walvis of 'n walrus daarin sit. Sulke jagters was bekend as die voorspoediges. Ander jagters het nie die regte wonderformules geken nie en hulle skepels het klein en naby aan die aarde gebly. Hierdie jagters was as die slegte jagters bekend.

Toe die meisie hierdie prentjie sien, verlang sy geweldig huis toe. Die vrou het haar jammer gekry en saam het hulle 'n lang tou, gemaak van die senings van diere, gevleg waarmee sy haarself kon laat afdal aarde toe. Die vrou het haar egter gewaarsku om haar oë styf toe te maak, maar om hulle oombliklik oop te maak sodra sy die grond onder haar voete sou voel – anders sou sy nie weer 'n mens word nie. Die meisie het haar instruksies gevolg, maar nie besef dat die afstand tussen die hemel en die aarde so klein was nie. Gevolglik het sy nie gou genoeg haar oë oopgemaak toe sy die aarde bereik het nie – en in 'n spinnekop verander!

Van haar stam al die wêreld se spinnekoppe af – almal kom van die meisie wat haarself laat afdal het na die aarde met 'n tou gemaak van die gevlegte senings van diere.

AFRIKAANSE VERTALINGS

Die digkuns is 'n ingewikkelde en komplekse proses wat moeilik is om te verwoord omdat dit 'n gistingproses is waar primordiale, subliminale en mistieke elemente geïntegreer word. Vir my is dit nie altyd 'n deurdagte en rasonale besluit in watter taal dit sal geskied nie. Die taal is maar net 'n voertuig of medium vir kreatiewe denke en spiritualiteit. Wanneer ek hierdie onbewustelike prosesse sou probeer verklaar, sou ek dink dat my Afrikaanse poësie baie irrasioneel, spontaan en impulsief is omdat dit die taal is waarin ek met my ma praat en waarin ek grotendeels as kind ontwikkel het. Afrikaans is die taal van my emosies omdat dit dikwels gepraat word in ruimtes waarin ek gemaklik en gekoesterd voel. Maar juis as gevolg van hierdie effek van sagtheid en voeding wat ek ervaar as ek Afrikaans praat en hoor, is dit vir my moeilik om avontuurlustig te wees.

Engels, wat 'n meer sentrale plek ná my kinderjare ingeneem het, bied miskien vir my meer uitdagings. Dit voel vir my asof daar ruimtes is wat nog deur my verken en ontdek moet word. Ek is gretig om nuwe, interessante en snaakse woorde aan te leer. In Afrikaans skryf ek meestal op 'n subjektiewe wyse. Dit is outobiografie van aard en 'n manier om my kinderjare weer op te diep en dinge wat na aan die hart lê, te verwoord. Die ek-figuur is gewoonlik aan die woord en my ma of my broer figureer dikwels. Wanneer ek in Engels skryf, is ek meer gedistansieerd en onbetrokke. Ek kan helderder dink en denkgrense kreatief verskuif. Ek verval nie so maklik in groewe van familiariteit nie wat stagnasie tot gevolg kan hê. 'n Derde-persoon narratief is hier ter sprake: "the doctor", "the woman", "the angel", ensovoorts. Maar ek kan ook meer spiritueel dig in Engels. In Afrikaans, daarenteen, kan ek nie gemaklik met God praat nie. Miskien omdat ek 'n weersin in dogmatiese Calvinisme en versmorende godsdiens / "spiritualiteit" wat ek as kind via Afrikaans as voertaal ervaar het, ontwikkel het. Die definisie van God is in Afrikaans anders as in

Engels. In Afrikaans, is God 'n rigiede, letterlike en patriargale figuur, terwyl God in Engels minder spesifiek en meer buigsaam is sodat my kreatiwiteit makliker aangewakker kan word en ek vrye teuels aan my verbeelding kan gee.

Ek het nog nie tot dusver my gedigte vertaal nie, maar die meeste van my gedigte is in vrye versvorm. Hul essensie kan dan makliker oor taalgrense heen behou word aangesien hulle nie aan rympatrone wat verdwyn wanneer vertaling plaasvind, onderworpe is nie. Afrikaans is dikwels my taalkeuse wanneer ek ekspressief wil wees en alliterasie en assonansie wil gebruik. Wanneer ek sintuiglike en tasbare ervarings wil verwoord, is Afrikaans dikwels die taal van my keuse. In baie opsigte is my Engelse digkuns miskien meer serebraal, maar bykans nooit emosioneel nie.

In die gedig Siklus beeld ek seksualiteit in 'n natuurlike en oorspronklike vorm uit, voordat voorskrifte deur die samelewing, asook van sielkundige aard, van belang word. Daar is 'n verwysing na "aapmens" in die sesde reël. Dit herinner aan prehistoriese seksuele status waar die hermafrodiet 'n perfekte anatomiese kombinasie van die manlike en die vroulike, miskien as grondbegrip kan dien vir die meer moderne teorieë rondom seksualiteit. In die gedig maak die aapmens 'n akrobatiese sprong waar hy/sy "bo-oor die kaders van die man, die vrou" beweeg om sy/haar essensiële aard simbolies uit te beeld. Hierdie sprong illustreer sy/haar vermoë om die sirkel met perfekte simmetrie te trek sodat heelwording bereik kan word.

In *Gebaar* en *Bostrilogie* kom 'n hiërargie na vore waarin die spreker ('n vrou) ondergeskik aan die man is. Sy beskryf sy hande as "'n beker wat water gee uit die bekken van die stroom" waar water (wat noodsaaklik vir oorlewing is) simbool is van lewegewende krag. Sy vertrou volkome op hom en is van hom afhanklik om uitdrukking aan haar animus te gee. Verder offer sy haar kontra-seksualiteit ook op deur haar hart, dié simbool van die self, aan hom toe te vertrou: "hou my hart vas soos die boomholte die uil" (reël 8). Sy beskryf haarself as 'n "disseldons" – 'n simbool van weerloosheid, maar terselfdertyd "ontwyk" sy hom, omdat sy weier om haar animus te ontdek en erkenning daaraan te gee, en nie die beskerming deur die onbewustelike moeder-argetipe wil versteur nie. Ten slotte word sy met 'n bruin herfsblaar wat op die bosvloer neerdaal, vergelyk, waarmee geïmpliseer word dat sy nie die sikliese reis deur al vier seisoene voltooi nie en dus nie heelwording kan bereik nie. Op 'n soortgelyke manier, in *Bostrilogie*, vergelyk die spreker haarself met 'n berghaan en die man met 'n lugstroom wat haar ondersteun. Sy sê dat, op haar eie, sy "'n ligblou eiertjie sou wees wat broos is en breek op die bosvloer" (tweede strofe). Sy kan nie op haar eie funksioneer nie omdat sy iemand nodig het op wie sy haar animus kan projekteer.

Bad Sonder Water kan gelees word as 'n gedig oor 'n Amasone tipe vrou wat vasgekeer is binne die moeder-dogter verhouding wat gesimboliseer word deur die behoudende bad. Die onderwerp, naamlik die meisie, skep die indruk van 'n kinderlike figuur wat nooit die konvensionele begrip van die epitomie van vroulikheid kan bereik nie – sy is nie heel nie: soos 'n dobbelsteen sonder kolle of soos seep wat in water kan oplos. Wanneer sy alleen in die bad sonder water sit – soos 'n kind wat wegstroop, maar nie gevind word nie – word haar isolasie van die wêreld bevestig.

In *Ramadan* is 'n vrou die onderwerp van die gedig. Sy is 'n romantiese figuur wat in die woestyn en wind stap: "...en in die bries het haar lang rok gebewe" (reëls 3 en 7). Die gebruik van woorde soos: "wense", "mirage", "verweer", "verdwaald", "veer" en "vergeet" simboliseer die onbewuste. In die frase: "Die weermag van wind het haar weerskante toe laat wieg, het haar wees gelaat, verdwaald in die piramides van pantsers en politiek" is die verwysings na "weermag van wind" en "pantsers en politiek" simbolies van die manlike (reëls 4-8). Omdat sy "verlore" was en "wees gelaat" is, dui dit op die feit dat sy nog 'n pre-manlike en kinderlike identiteit het, afgesonderd van haar animus. Sy moet nog die reis deur die woestyn – die vier stadiums van animus

ontwikkeling – deurmaak voordat sy 'n man of die man binne-in haarself kan liefhê. Haar vermoë om lief te hê, is onvolkome: "liefde sonder ledemate..." (reël 27).

ANTJIE KROG

MA

Ma, ek skryf vir jou 'n gedig
sonder fênsie leestekens
sonder woorde wat rym
sonder bywoorde
net sommer
'n kaalvoet gedig -

want jy maak my groot
in jou krom klein handjies
jy beitel my met jou swart oë
en spits woorde
jy draai jou leiklipkop
jy lag en breek my tente op
maar jy offer my elke aand vir jou Here God.
Jou moesie-oor is my enigste telefoon
jou huis my enigste bybel
jou naam my breekwater teen die lewe

ek is so jammer mamma
dat ek nie is
wat ek graag vir jou wil wees nie.

OMDAT

My maer hande steek vir jou 'n kers aan
omdat jy my maat geword het
toe ek na 'n kwartaal
nog somber alleen tussen die ander sit,
omdat jy my pouses uit die
biblioteek kom haal
om saam liedjies te sing in die saal,
omdat jy my maat bly
t.s.v. my skilferhemp en nylontrui
omdat jy lief vir my geword het
en my selfs vashou teen jou bors
t.s.v. my dimpelbene en die
ryp puisies wat op my wange kors.

My kers brand
omdat jy kaalvoet saam met my
deur die dorp loop
en wag as ek iets in 'n supermark koop
omdat jy pouses vir my brood gee,
smiddae vir my wiskunde verduidelik
en soms oor my skoon hare vee.

Omdat jy my maat is en so daarin berus
al skinder almal oor jy 'n seun en ek 'n meisie is

omdat jy verstaan as ek weg van jou kring
en agter die gordyne kruip
as jy operette sing.

Kyk hou bewe my kers nou
hy sê dankie en hy bid vir jou.

VISIOEN VAN 'N LESSENAAR

Die lessenaar is warm en bloederig soos 'n pasgeslagte karkas;
uit die laaie drup deurskynende sinoviale vog.
Die stoel teen my rug word groot en pulp;
begin klop en kwaak soos 'n padda.
Die klere aan my lyf word lewendig
begin roer soos slange en asemhaal soos visse
my tong spring rond, stert orent, bitsig
die speekselkliere knetter soos knypers
my hand val op die wit asem van die blaai
'n dier met blink haartjies op die rugkant
die pen word 'n sagte harige nikotienbruin vinger
die letters wat hy lusteloos skryf, raak los van verrotting
boeke swel van verontwaardiging
die tikmasjien kners sy olivanti-tande

en ek skryf omdat ek woedend is

DIE SKRYFPROSES AS SONNET

Hoe bang het ek geword om poëties baldadig te dink,
om my geliefde rymloos en vormloos te laat uitrank
hoe sku het ek geword om in lote onbevange vers
sy penis onverantwoordelik ysterklaar by die naam te noem

die krimp en los van sy balle by daglig waar te neem
die sagte kurk van sy tepels tot harde stukkes bas
om brutale stuifmeel oor blare te vlek
en argeloos sy anus aan my pen te laat bot

maar totaal geïnhibeer deur laboratoriumtoetse en handleidings
bedink ek elke derde nag netjiese stellasies vers, noukeurig
en dimensioneel opgelei, verrassend berym en kosmies met titels bemes

en uiteindelik: ryp gekwatryn, onpersoonlik met kenners
oor gekweel, word die hele seksdaad nou
'n slim-slim slimmer ritueel.

SELFPORTRET

Na soveel maande kom ek sit om 'n gedig te skryf
soos 'n leë maag rammel leë wolke agter die fyn reën

die blaai onder my hand is lynloos
 die potlood skerp en vars
 valslik probeer ek in 'n swoon ingaan
 een of ander esoteriese beeld vasgryp
 vroeër was ek so goed daarmee -
 maar elke beeld staan sonder dimensie
 van ewigheid, kosmos en dit wat groot poësie sou maak

drop dit, ek strek my arms, krap my nek en

vang myself in die spieël, die gesig is byna dertig
 in borduursteke lê fyn plooitjies om my oë
 en ritsel deur die reliëf van wangbene en slape
 sagte deegblasies rys onder my oë
 soos 'n vetkoektang sper die kepe van die neus af mond toe
 waar ek wil lag oor my sagte lippe nog
 my tong wat soos 'n pienk akkedissie aan saadtrosse kan hang
 my stem wat ekstase so goed kan na-hyg agter sterk wit emalje
 totdat ek die nek sien:

die bruin suede-handskoen om my keel

wat die spieël met die reëngedempte lig nie sê nie:
 is dat sy smorens skiffers op haar wenkbroue kry
 hare uit haar neus moet knip
 haar snor moet afhaal met room op die kruissteek bo-lip
 onderkant die versteende swartkoppies op haar neus
 die witkoppies op haar ken
 dat haar tong agter aangepak en swart gebars is van rook en wyn
 dat haar kiestande vaal gestop is
 haar kliere al hoe strammer poësie uitknars

en dat sy snags al hoe asmatieser snork deur haar strot.

AI TOG!

Ek is moeg
 vir dié wat so hewig tuiskom teen die Afrikanerbors
 die ou prostate met die gekroonde tande en die bifocals
 die male vanity wat die laaste woord spreek
 oor die voorwaardes van by hulle hoort

Ek is moeg
 vir hul onbetaamlike haas om te brandmerk, in te stoet en op te pis
almal sit helaas met 'n spul stinkende identiteite in die skoot
 (en 'n taal gestroop van die grammatika
 van menslikheid en berou)
 mens sê maar gereeld
mens is niemand se Afrikaner nie
 mens praat niemand se taal nie
 mens is nie 'n moer iemand se meriete nie
 mens is drolwit en pisswart
 mens skyt graag op die manne

wat werk by die nuwe barcounter van identities

mens hoort by haar wat daagliks woordeloos
nuwe wolfe by die mat vleg

THE ARTIST AND HIS MODEL (Pablo Picasso, No 313 of 347 Series)

Die horingrige vratterige meester
draai sy beleë belynde gesig
asook die leë skoon lyn van sy kleed
na die reflekerende toneel op die divan:

die jong man met die leë skoon gesig
haak sy barok belynde piel in die vagina
van die model - die opgehewe rantjie
van die labia vou preuts, dog gewillig

net bokant die sterretjie van haar netjiese
poephol twee harige gesigte koppel
vir altyd voor die ewig starende meester
(dit sal sy hom nooit vergewe nie - die toontjies

so bymekaar) maar hy is mos die Koning van Naai
Hy dra die kroon! Ja hy wil, maar hy kan nie self draai

Die jong man dra Rembrandt se geveerde
beret hy dra die gesig van die jeug
sy neus versmelt in haar mond
sy piel vir ewig aan't penetreer

sy smettelose hande raak haar nie aan nie
hy hou slegs kwas en palet
hy penetreer haar en hy skilder haar
en laat haar tiete na - hulle kantel all over the place

die ou man wil rasend word
hy wil haar tepels gryp
sy saad deur haar bondelende voluptuousness jaag

sy glimlag lief: hy's mee gedeel - sy ou lyf hang kuis
so ook dié van die etser, maar die geil mannetjie neffens haar
hy sal nog sien hoe lekker knak sy 'n roesvry stainless steel-piel

sy sien dit aankom
die whiskies raak donkerder
die ys minder
die jowls sak uit

dan begin dit
eers 'n ligte geteef oor onbenullighede
'n voorwendsel om met haar kak te soek
toegeeflik redelik handel sy dit af

dan daag die tweede level
 donker skimpe somber kriptiese frases
 sy herken dit en uit skuldgevoel

neem sy dit aan
 as verdienste na verraad
 reassure grasvreet boetedoening skyt

sy staan skielik op om kamma slaai te maak
 ek stap agter haar aan - glas in die hand
 waar gaan jy? Ek's nie klaar geskilder nie
 sy draai om - mes in die hand

asof ek skrik! Behendig snedig pak ek my hele gegriefde
 woordeskat op die kombuiscounter uit die sinne raak slim
 want ek is 'n slim man en slu en soms selfs gemeen
 ek meen fokkit - ek sê wat ek wil sê net soos ek dit wil sê

dis nie jy op die doek nie, nie ek met die palet nie
 sy lyk skielik asof sy my nie meer kan bekyk nie
 tussen haar arms kots sy vooroor
 in die kristalgesnyde slaai bak sy braak en braak
 wat later uitkom is nie meer substance nie
 maar walg - ek klop haar bemoedigend liggies op die skouer

ek wil alles vir jou wees ek is meestal niks
 ek wil jou die huis deur naai sodat mens aan jou loop kan sien
 daai ding word behoorlik gedoen hier die bekken stap versadig
 ek wil die een wees by wie jy flankeer, wie jou moontlik maak
 ek wil die enigste deur wees waar jy ooit binnekom en buitegaan

maar ek word daaglik uitverkoop en afgeraai
 ek word mateloos almagteloos en platvernedder
 ek voel bloedwoedend en diep aggressief
 ondergemyn, agtergelaat en nodeloos nutteloos
 verdronge en al vir jare en jare verdrietig gevernietig

jy maak ingedagte tekeninkies in die broodkrummels
 uit jou bo-sak steek die nuutste vliegkaartjie
 jy glimlag gul met jou skaterwit gekroonde tande
 jy's so 'n arme poeslike drol

sy bly aanvanklik stil teen die hopeloosheid van dit alles
 terwyl sy oë haar leegsuig verf hy rustig voort
 haar sleutelbene raak daarvan meteens dun en yswit woedend
 haar neus 'n snawel venyn

haar oë kouer as die dood rus op sy begaafde hand buite die doek
 ek wil hier uit! Ter wille van myself hier uit
 in 'n ander tekening vang hy haar wegghol vas:
 kokhalsend van weersin veg sy teen die optekening

van haar deur hom stoei sy teen die gedikteerde narratief

probeer die prent ontsnap die frase weerstaan
die metafoor uitoorlê eerder bleddie niemand

leef godvergeet, as om te bestaan
bloot as "die opgetekende"
hy gee agterna die skildery aan sy nuwe beminde present

niks is so vulnerable soos 'n ou man nie
aan sy boude snuffel die dood
sy sagte keelvelle sterf van buite-af af
sy anus rafel uit

en skuins bo die skrotum weet hy nie
vermoed hy
hurk die prostaat reeds boosaardig
die ballas hang verlate soos 'n na-uurse fabriek

as hy orent kom
kan jy aan sy gesig sien hy's verraai
deur sy sag kloppende buik hy hurk vooroor

asof in pyn hy sluit sy liggaam af
in die steek gelaat pluk hy sy gulp op
maar sy hand huiwer nie 'n oomblik op die kwas nie

VARKSLAG

Swart hande gryp die swart vark
'n mes spat die hart glipglad
die skril gejjibber skal oor die werf

by die groot swart pot
wag die vark
op sy swart bors
tierelier 'n rooi angelier
sy kloutjies klopdans teen die lug
hy wag op sy rug
om karnuffel te word
met kookwater lepel en sker

die hare waai

eers 'n aarseling onder die volk
toe die wit wit vel speksag
'n speelse lies son toe wys

die voorman vou sy knipmes oop
spoel sy hande nog 'n slag
om met sy lem die jillende spek
in een haal oop te kloof

UNCOMPLETED COMPOSITION

die pad na my man
se hart loop
deur sy piel

HOE EN WAARMEE OORLEEF MENS DIT?

Ek krap verwaterde ghwelle uit die opwasbakpropsif
sodat hawermoutwater en swoerd
kan uitburp in die drein voor die venster
die nappyliners word ingeas in die kleinhuise
die vuil doeke met sunlight ingeseep die sterte gewas gepoeier

die een skreeu van die honger
die ander een van woede
die oudste met sy senuweeagtige groentemesstem
probeer 'n hele superman-vlug bo die lawaai uitkerf

my man maak die deur teen almal toe
en draai die Mozart-klavierkonsert 'n hele rat harder

en ek word mal

my stem gil 'n mengermalmixermincer
my neus lek soos 'n yskas
my oë bibber soos eiers in kookwater
my ore word posbusse wat tuit van almanakke
die kinders rand my aan met hul luidrugtigheid
selfsugtigheid
astrantheid
vernielsugtigheid
Hulle vrese komplekse onsekerhede dreigemente node
kap my "beeld as moeder" steaksag op die plankvloer
ek ruik na kots en kak en sweet
na saad en uie
ek illustreer 'n kombuis
met hare vaalgeklits teen die stroewe novilon van vel
die taai melkkoepons van rug buig belangeloos
onder 'n vadoekvaal kamerjas
die bene soos blouseep fyn beaar
pantoffels krul soos potskuurders om voete
ek is dikbek soos 'n meelsak
afgechip soos 'n melkbeker
my hande ouer en droër as gisteroggend se toast
deel slae uit halfhartig teen die kabaal
gaan sit dan hierdie sondagmore op die treetjie
neither nugter nor verleë
en wonder

hoe en waarmee oorleef mens dit?

MET HULLE IS EK

Met hulle is ek:

al die maaier-ma's di.-oggende by die babakliniek
al die ma's op hul knieë voor die kinderbiblioteekrak
al die ma's wat sondae verkreukel uit die babakamer kom
al die ma's wat saans voor die noodapteek wag
al die ma's wat "gebak" skool toe moet stuur
al die ma's wat uitvind NIKS haal doekvlekke uit
behalwe jik nie
al die ma's wat hul arms teen oonddeure brand
al die ma's wat nie hul kinders sonder 'n bediende kan grootmaak nie
al die ma's wie se kinders hakkel of bedmatmaak
al die ma's wat skoondogters en lamlendig is
uit hierdie vrouens is nie eens kinders te maak nie
en godweet, ook nie poësie nie.

University of Cape Town

INGRID JONKER

SWANGER VROU

Ek lê onder die kors van die nag singend,
opgekrul in die riool, singend,
en my nageslag lê in die water.

Ek speel ek is kind:
appelliefies, appelliefies en heide,
koekmakrankas, anys,
en die paddavis gly
in die slym in die stroom,
in my liggaam
my skuimwit gestalte;
maar riool, o riool,
my nageslag lê in die water.

Nòg singend vliesrooi ons bloedlied,
ek en my gister,
my gister hang onder my hart,
my kalkoentjie, my wiegende wêreld,
en my hart wat sing soos 'n besie,
my besie-hart sing soos 'n besie;
maar riool, o riool,
my nageslag lê in die water.

Ek speel ek is bly:
kyk wáár spat die vuurvlieg!
die maanskyf, 'n nat snoet wat beef –
maar met die môre, die hinkende voedvrou
koulik en grys op die skuiwende heuwels,
stoot ek jou uit deur die kors in die daglig,
o treurende uil, groot uil van die daglig,
los van my skoot, maar besmeer
en besmet met verdriet.

Riool, o riool,
ek lê bewend singend,
hoe anders as bewend
met my nageslag onder jou water...?

LIED VAN DIE GRAFGRAWER

Tussen die dooie liggame van gister
waaroor die skraal sipresse waak
moet ek twee nuwe grafte grawe
en soos 'n digter my vermaak

sal ek bepeins hoe die siel ontvlug
en hoe die stoet wat hier sal staan
'n dooie maat begraaf en dan
verleë oor hom huis toe gaan

en meer modern sal ek dink
 hoe lê my lewe in die stof
 en telkens om my op te beur
 sing ek vir my 'n lied van lof

maar elke dag sal ek onthou
 hoe jy vertrek het uit my huis
 tussen die grafte voel ek my
 vandag en elke dag meer tuis

hier waar die skraal sipresse waak
 het ek ook jou begraaf my kind
 sonder gebed of 'n lied of 'n graf
 net ek en die winterwind

WIEGELIED VIR DIE BEMINDE

Tula tula
 jou lyfie gerol
 jou lammertjie slaap
 diep in sy wol
 tula tula

LIED VAN DIE LAPPPOP

Ek is die lappop wat nie praat
 en maak net op jou liefde staat

Saans lê ek blind en stil en doof
 en lig nie meer my semel-hoof

My hande roer nie en my lyf
 word met jou weggaan koud en styf

Sonder jou hulp kan ek nie loop:
 jy het my sommerso gekoop

en sal my nog een Guy Fawkes-nag
 goedsmoeds verbrand en daaroor lag.

Ek is die lappop sonder gees
 My pyn jou luid gevierde fees.

BITTERBESSIE DAGBREEK

Bitterberbessie dagbreek
 bitterbessie son
 'n spieël het gebreek tussen my en hom

Soek ek na die grootpad
 om daarlangs te draf
 oral draai die paadjies

van sy woorde af

Dennebos herinnering
dennebos vergeet
het ek ook verdwaal
trap ek in my leed

Papegaai-bont eggo
kierang kierang my
totdat ek bedroë
weer die koggel kry

Eggo is geen antwoord
antwoord hy alom
bitterbessie dagbreek
bitterbessie son

ALLES WAT BREEK

Alles wat breek, val of eindig
soos die uitsotorting van die saad -
het geen ander betekenis
as die verrraad

Want alles gevorm, voltrek of begin
soos die lewe verwek in die skoot -
het geen ander volbrenging as in die dood

PUBERTEIT

Die kind in my het stil gesterf
verwaarloos, blind en onbederf

in 'n klein poel stadig weggesink
en iewers in die duisternis verdrink

toe jy onwetend soos 'n dier
nog laggend jou fiesta vier.

Jy het nie met die ru gebaar
die dood voorspel of die gevaar

maar in my slaap sien ek klein hande
en snags die wit vuur van jou tande:

Wonder ek sidderend oor en oor
Het jy die kind in my vermoor...?

GABRIËL

Jy daal deur dakke, skoorstene en krotte
en skrik my skielik op uit teruggetrokke

drome, uit die vergeefse en geheime klug
Jy ruk my tot jou dooie liggaam terug.

Ek kon in die vertedering versink
eerdad jy my berekenend vermink

want vroom sing jy vir my 'n sagte lied
maar in jou hande hou jy my verdriet.

Jy is die skaduwee, die nag wat dros
Jy is die spook, jy is die tokkelos.

EK HET NA DIE PAD VAN MY LIGGAAM GESOEK

Ek het na die pad van my liggaam gesoek
en kon net die vreemde littekens vind in die stof
Spore van blouwildebeeste olifante en luiperds
getrap oor die sekere geheim van die wit pad
O ek wou net jou skaduwee ken, steenbokkie
en die skaarse gewig van jou vluggende lyf

OP ALLE GESIGTE

Op alle gesigte van alle mense
altdyd jou oë die twee broers
die gebeurtenis van jou en die onwerklikheid
van die wêreld

Alle geluide herhaal jou naam
alle geboue dink dit en die plakkate
die tikmasjiene raai dit en die sirenes eggo dit
elke geboortekreet bevestig dit en die verwerping
van die wêreld

My dae soek na die voertuig van jou liggaam
my dae soek na die gestalte van jou naam
altdyd voor my in die pad van my oë
en my enigste vrees is besinning
wat jou bloed wil verander in water
wat jou naam wil verander in 'n nommer
en jou oë ontsê soos 'n herinnering

BIBLIOGRAFY:

- De Beauvoir, S. 1949. *The Second Sex*. Harmondsworth: Penguin.
- Estés, Clarissa Pinkola. 1992. *Women Who Run with the Wolves*. London: Rider Publications.
- Haddon, G.P. 1987. Delivering Yang-Femininity. *Spring*. pp 133-141
- Jonker, Ingrid. 1975. *Versamelde Werke*. Kaapstad, Johannesburg, Pretoria: Human & Rousseau.
- Jung, E. 1931. On the Nature of the Animus. *Women and Analysis*. New York: Grossman Publications.
- Kristeva, J. 1908. *New Maladies of the Soul*. New York: Columbia University Press.
- Krog, Antjie. 1970. *Dogter van Jefta*. Kaapstad, Johannesburg, Pretoria: Human & Rousseau.
- Krog, Antjie. 2000. *Kleur Kom Nooit Alleen Nie*. Kaapstad: Kwela Boeke.
- Krog, Antjie. 1981. *Otters in Bronslaaie*. Kaapstad, Johannesburg, Pretoria: Human & Rousseau.
- Samuels, A. 1984. Gender and Psyche: Developments in Analytical Psychology. *British Journal of Psychotherapy*. pp 31-49. Vol 1.
- Schwarz-Salant, Stein. 1992. *Gender and Soul in Psychotherapy*. Illinois: Chiron Publications.
- Singer, June. 1976. *Androgyny*. New York: Anchor Press.
- Singer, June. 1995. *Boundaries of the Soul*. United Kingdom: Prism Press.
- Ulanov, Ann Belford. 1971. *The Feminine in Jungian Psychology*. United States of America: Northwestern University Press.
- Van Wyk, J. 1999. *Gesig van die Liefde*. Durban: Oxford Press.
- Von Franz, M. 1972. *The Feminine in Fairy Tales*. Boston and London: Shambala.
- Von Raffay, A. 1986. The Split in the Clinical and the Symbolic Approach – Social and Political Implications. *The differing Uses of Symbolic and Clinical Approaches in Practice and Theory*. 9th International Congress Jerusalem. Eds. Zoja, L. and Hinshaw, R. Zurich: Daimon.